...یکلائے مرافعہ

بفرمایش

...یخ مبارک علی تاجر کتب

اندرون لوہاری دروازہ لاہور

سنہ ۱۹۳۳

...طبع عالمگیر لاہور باہتمام حافظ محمد عالم طابع چھپا

Saadat Husain.

وکلائے مرافعہ

بفرمائش

شیخ مبارک علی تاجر کتب اندرون لوہاری دروازہ

لاہور

عالمگیر الیکٹرک پریس لاہور باہتمام حافظ محمد عالم چھپا

مطبوعات دوکان شیخ مبارک علی تاجر کتب لاہور

مطالب الغالب مجلد سے/	گلدستہ محسن ۴/	شکوہ ہند ۲
اُردوئے معلّیٰ .. عـصر	اخلاق جلالی .. ۴ عہ	مسدس حالی .. ۸
نقش بدیع .. ۸ عہ	مقدمہ دیوان حالی ۲ عہ	زہر عشق ... ۴
چہار مقالہ .. ۱۲/	حاجی بابا اصفہانی فارسی ۳ سے	لمعات اوج .. ۶
ترجمہ رقعات عالمگیری ۲/	تذکرہ دولت شاہ سمرقندی ۸ عـصہ	مرد خسیس .. ۲
وزیر خاں لنکراں ۴/	شعر العجم حصہ اوّل سے/	حکیم نباتات .. ۷
تحفۃ الاحرار جامی .. ۸/	〃 حصہ دوم ۸ عـصہ	یوسف شاہ سراج عہ
سیرۃ المتاخرین بادشاہ شاہجہان ۸ عہ	〃 حصہ سوم ۸ عـصہ	انتخاب مخزن حصہ اوّل عہ
قصائد عرفی .. ۱۰/	〃 حصہ چہارم ۸ عـصہ	〃 〃 دوم عہ
خلاصہ درہ نادرہ ۴/	〃 حصہ پنجم عـصہ	〃 〃 〃 سوم عہ
فرہنگ حاجی بابا ۸ عہ	درہ نادرہ (انتخاب) للعہ	دیوان میر درد .. ۶
موازنہ انیس و دبیر ۳ سے/	ترجمہ رسائل طغرا عـصہ	قصائد ذوق .. ۶
تاریخ لاہور ... عـصہ	عود ہندی .. . ۱۲/	مقالات مضامین فارسی ۴ عہ
۔ حکیم نباتات .. ۶/	طلوع اسلام ... ۴/	عروض سیفی .. ۴
۔ عالمگیری ۳/	فریاد اُمّت .. ۳/	بحر العروض .. ۶
عُمر خیام ۶/	نالۂ یتیم .. ۲/	المامون .. ۸ عہ
.. ۴ عہ	چُپ کی داد .. ۲/	الفاروق .. ۸ عہ

حاشیه نشینان محکمهٔ مرافعه - آقا رحیم - آقا جبّار - آقا بشیر و آقا ستّار ناماں +

فرّاش باشی +

زینب - متعهٔ حاجی غفور

طفل هشت ماهه +

اسد - نوکر حاکم شرع +

مجلس اوّل

واقع مے شود در خانهٔ حاجی غفور تاجر مرحوم +

(سکینه خانم همشیرهٔ حاجی غفور جلو[1] پنجره[2] ایستاده کنیز خود گل صباح را صدا مے کند +

سکینه خانم - گل صباح! گل صباح!! هوی!!!

گل صباح (داخل شده) بلے خانم - چه مے فرمائید!

سکینه خانم - گل صباح! هیچ خبرداری که این بے حیا زن برادرم بسر من چه میا ورد[3] +

---

[1] جلو - سامنے - آگے +

[2] پنجره - جالی دار کھڑکی +

[3] میا ورد - مے آورد +

وکلاے مرافعہ

افرادِ اہلِ مجلس

سکینہ خانم۔ خواہرِ مرحوم حاجی غفور (دختر ہجدہ سالہ)

گلِ صباح۔ کنیزِ وے

عزیز بیگ۔ نامزد و سوگلیٔ او

زبیدہ۔ عمہ اش

آقا حسن۔ تاجر

افسر دلالوں کا۔ چودھری

آقا کریم۔ دلال باشی

آقا سلمان۔ پسر ایلچی۔ وکیلِ مرافعہ

آقا مردان۔ پسر حلوائی۔ وکیلِ مرافعہ

آقا عباس۔ برادر زینب۔ (متعۂ حاجی غفور مرحوم)

نصیر۔ فراش

داروغۂ بازار با چہار نفر عملہ۔ ہپّو۔ شیدا۔ قربان علی۔ و حنیفہ۔ نامان

حاکم شرع

چہار نفر سرباز۔ بدل۔ و قہرمان۔ و غفار۔ و نظر۔ نامان

برادرم مُرده اختیارم وشتِ خُودم اُفتاده میخواستم۔ پول ہا بگیرم آسُوده تدار کمرا ببینم۔ کام دِل حاصل کُنم۔ اِیں بے حیا زنِ برادرم از اِینجا مُدّعی در آمده رسیدنِ پول را بتاخیر انداختہ است۔ حالا باید مشغُولِ مُرافعہ بشویم +

گُل صباح۔ خانم! مگر زنِ برادرت در اِرث حق ندارد؟

سکِینہ خانم۔ خیر۔ چہ حقّے دارد؟ زنِ عقدی نبُود کہ اِرث ببُرد۔ اولاد ہم ندارد کہ شریک میراث بشود۔ امّا نمے دانم بچہ مُدّعی شُده است +

گُل صباح۔ خانم! ہیچ خیال نہ کن۔ اِنشاء اللہ چیزے نمے تُوانند بکُنند۔ نذرے براے کنیزت بکُن۔ دُعا کُنم خُدا کارہاے شُما را صورت بدہد۔ بزُودی بہ آرزُوے خُود برسی +

سکِینہ خانم۔ دِلت چہ مے خواہد؟ چہ نذر مے خواہی بکُنم از براتْ[1]؟

گُل صباح۔ نذر کُن اِنشاء اللہ تعالیٰ کارہا تباں[2] کہ صورت گرفت پولتر تمام دکمال گرفتی خرجِ عرُوسیّے

---

[1] از برات۔ از براے تو

[2] کارہا تباں۔ کارہاے شُما +

گل صباح - خیرؔ خانم من از کجا خبر دارم؟

سکینہ خانم - نزدِ حاکمِ شرع آدم فرستادہ پیغام کردہ است - پولہائیکہ از برادرم در پیش او امانت است بمن نہ دہد - بامن ادّعا دارد کہ باید پول ہا بہ او برسد ترا بخداؔ گل صباح! ہیچ کارے ہم در دنیا شدنی است؟ من نمے دانم در پیش خدا چہ گناہ بے کردہ ام ہمیشہ اسباب فراہم مے آید برائے آنکہ بخت من بستہ شود ؛

گل صباح - خانم! برائے چہ ہیچ خیال ہا را مے کنی؟ بخت تو چرا بستہ مے شود ؛

سکینہ خانم - گل صباح تو خودت کہ خبر داری - من برائے عزیز بیگ بے اختیارم - بیٔ چارہ در مدّتِ دو سہ سال دوست پیش مرحوم برادرم قربان صدقہؔ مے رفت - کہ مرا ببرد - برادرم راضی نہ شد - کہ پسرِ اہلِ ظلمہؔ است - نوکرِ باب است ؛ حالا کہ

---

۱ خیر - کلمہ نفی - نہیں ؛
۲ ترا بخدا - تمہیں خدا کی قسم (سچ بتاؤ) ؛
۳ صدقہ رفتن نثار ہونا -
۴ ظلمہ ٹیکس وصول کرنے والے جو عام طور پہ ظالم سمجھے جاتے اور نفرت سے دیکھے جاتے ہیں سرکاری ملازم ؛

برادرم مُردہ اختیارم و شتِ خودم اُفتادہ میخواستم۔ پول ہا بگیرم آسودہ تدار کمرا ببینم۔ کام دِل حاصِل کنم۔ اِیں بے حیا زنِ برادرم از اینجا مُدّعی در آمدہ رسیدنِ پول را بتاخیر انداختہ است۔ حالا باید مشغولِ مُرافعہ بشویم۔

گُل صباح۔ خانم! مگر زنِ برادرت در اِرث حق ندارد؟

سکینہ خانم۔ خیر۔ چہ حقے دارد؟ زنِ عقدی نبود کہ اِرث ببرد۔ اولاد ہم ندارد کہ شریکِ میراث بشود۔ امّا نمے دانم بچہ مُدّعی شدہ است۔

گُل صباح۔ خانم! ہیچ خیال نہ کن۔ انشاء اللہ چیزے نمے توانند بکنند۔ نذرے برائے کنیزت بکن۔ دُعا کنم خُدا کارہائے شُما را صورت بدہد۔ بزودی بہ آرزوئے خود برسی۔

سکینہ خانم۔ دِلت چہ مے خواہد؟ چہ نذر مے خواہی بکنم از براتؐ؟

گُل صباح۔ نذر کن انشاءاللہ کارہاتاںؒ تماں کہ صورت گرفت پولہا تمام و کمال گرفتی خرج عروسئے

ؐ از برات۔ از برائے تو
ؒ کارہائتان۔ کارہائے شُما

گل صباح - خیر[1] خانم من از کجا خبر دارم؟
سکینہ خانم - نزدِ حاکمِ شرع آدم فرستادہ پیغام کردہ است - یولتا بیگ از برادرم در پیش او امانت است بمن نہ دہد - با من ادّعا دارد کہ باید پول ہا بہ او برسد ترا بخدا[2] گل صباح! ہیچو کارے ہم در دنیا شدنی است؟ من نمے دانم در پیشِ خدا چہ گناہ بسے کردہ ام ہمیشہ اسباب فراہم مے آید برائے آنکہ بخت من بستہ شود۔
گل صباح - خانم! برائے چہ ہیچو خیال ہا را مے کنی؟ بختِ تو چرا بستہ مے شود۔
سکینہ خانم - گل صباح تو خودت کہ خبر داری - من برائے عزیز بیگ بے اختیارم - بیچارہ در مدّتِ دو سہ سالِ دُرست پیش مرحوم برادرم قربان صدقہ[3] مے رفت - کہ مرا ببرد - برادرم راضی نہ شد - کہ پسرِ اہلِ ظلمہ[4] است - نوکرِ باب است۔ حالاکہ

---

[1] خیر - کلمہ نفی - نہیں۔
[2] ترا بخدا - تمہیں خدا کی قسم (سچ بتاؤ)۔
[3] صدقہ رفتن نثار ہونا۔
[4] ظلمہ ٹیکس وصول کرنے والے جو عام طور پہ ظالم سمجھے جاتے اور نفرت سے دیکھے جاتے ہیں سرکاری ملازم۔

سکینہ خانم (متعجب) من یکجا رسانْدم؟ مگر چہ واقع شدہ است کہ ہیچ کج خُلق و غضب ناک شُدۂ؟

عزیز بیگ- سکینہ خانم! گوش کُن- تو خُودت مے دانی کہ من دو سال است از مکتب بیرُون آمدہ ام بہ خیال تو گرفتار شُدہ نتوانِستہ ام از خانہ پا بیرُون بگذارم- ہر قدر برادرت بمن ستم کردہ بہ جائے مانلاش مے کرد- من ہماں قدر ہا پاداری نمودہ[1] جوْر او را مے کشیدم و روز بروز بہ محبّت من میافزُود[2] و بہ ایں اُمیّد کہ مقصدم بہ من مُیسّر خواہد شُد- بہ ہمہ جوْر و جفاہا صبر مے کردم کنُوں کہ زمانِ حصُول آرزوئیم نزدیک شُدہ خیالم را خوش کردہ طورے آرام گرفتہ بُودم- باز معلُوم مے شود کہ مے خواہند مرا بدبخت کنند +

سکینہ خانم- چہ مے گوئی؟ واضح تر بگو- بہ بینم مطلبت چہ چیز است؟ من کہ نمے فہمم +

عزیز بیگ- چرا نمے فہمی؟ مگر خودت خبر نداری؟

---

[1] پاداری نمُودن- اِستقلال رکھنا +
[2] میافزُود- مے افزُود

مرا ہم بِکُشی۔ شوہرم[1] بدہی۔ دیگر دِل من چہ مے خواہد؟

سکینہ خانم۔ بسیار خُوب! دُعا کن نزاع ماں زُود تر تمام بِشوَد تُرا ہم شوہرے دہم۔ حالا پاشو[2] بُرَد۔ عزیز بیگ را صدائش کُنی بیاید ایں جا۔ ببینم او چہ مے گوید۔

خانم شرع آدم فرستادہ پیغام کردہ بُود۔ کہ وکیل بگیرم۔ بفرستم مرافعہ کُنند۔ حالا کہ من در ایں وِلایت غیر از عزیز بیگ کسے را ندارم بجز یک نفر عمہ۔ آں ہم زن است از دستش چہ بر میآید۔

گل صباح (بیروں رفتہ زُود بر مے گردد)۔ خانم! ایں است عزیز بیگ خُودش میاید۔

(زُود سکینہ خانم پنجرہ را پائین مے کند و عزیز بیگ داخل اُطاق مے شود)۔

عزیز بیگ (تُند[3]) سکینہ خانم! آخر کار مرا باینجا ہا رسانیدی!

---

[1] شوہرم بدہی؛ یعنی تو میری شادی کر دے۔
[2] پاشو۔ کھڑے ہو جاؤ۔
[3] تُند۔ غصّہ سے۔

سکینه خانم - خیلے خوب! من الآن مے فرستم عمّه ام را صدا کنند بیاید - اینجا مے گویم "من هرگز زن آقا حسن نمے شوم و نخواهم شد" وقتیکه عمّه ام آمد - تو برو آن یکے اوطاق[1] وا ایست بگوش خود بشنو - گل صباح!

گل صباح - بلے +

سکینه خانم - گل صباح! برو عمّه ام را صدا کن بیاید این جا +

(گل صباح مے رود) خوب! حالا بگو به بینم ما که را وکیل تعیین بکنیم؟

عزیز بیگ - از برائے چه؟

سکینه خانم - وای! باز مے گوید از برائے چه! مگر نشنیدهٔ زن برادرم مدّعیّه ارث شده مے خواهد با من مرافعه کند؟

عزیز بیگ - بلے شنیده ام - امّا حالا عقل درستے سرم نیست - عمّه ات بیاید برود - بعد من وکیل پیدا مے کنم +

(در این حال صدائے پائے مے آید - عزیز بیگ مے رود به اوطاق دیگر - زبیده عمّهٔ سکینه خانم داخل مے شود) +

سکینه خانم - عمّه جان سلام!

[1] اوطاق - کمره +

دیروز آقا حسن تاجر زنِ ملک التجار را با زنِ کدخدا[1] و زنِ ملّا با فرزند عمّه ات فرستاده - خواستگاریٔ ترا کرده اند - عمّه هم قول داده است +

سکینه خانم - وای! عمّه ام حرفِ بی خودی[2] زده باشد - آنکه بشنود کیست[3]

عزیز بیگ - خیر - به بخشید - من هرگز به این حرفها دیگر ساکت نمی شوم - یا باید همین حالا بفرستی عمّه ات را صدا کنی همچو که بگوشِ خود بشنوم بگوئی که تو زنِ آقا حسن نخواهی شد - یا اینکه من باید امروز به کشتنِ آقا حسن کمر به بندم - هر چه بادا باد! حسن پیله[4] ور چه کاره است! خواسته باشد با توی[5] کفش من بکند اسم نامزدِ مرا ببرد و یا سر راه من بیاید - بخدا که حالا مے روم با همین قمه[6] روده هایش را در مے آرم +

---

[1] کدخدا - چودھری +

[7] در مے آرم - [illegible]

[2] بے خودی - اپنے دل سے باتیں کہ دینا +

[3] آنکہ بشنود کیست اسکی سنتا کون ہے +

[4] پیلہ ور - پھیری والا - بساطی +

[5] توے - اندر +

[6] قمہ - چھوٹا خنجر +

حسن محال است آب ماں یک[1] جوے برود - بالمرہ
ازیں خیال ہا بیفت +

زبیدہ - نمے شود دختر برادر عزیزم! آدمہاے
معتبر ولایت را باما دشمن مے کنی +

سکینہ خانم - بجہنم کہ دشمن بشوند! من از رویت
آقا حسن بدم مے آید - اگر بہ بینم زہرہ ترک[2] مے
شوم +

زبیدہ - چرا؟

سکینہ خانم - آدم نادرستے است +

زبیدہ - نادرست است بہ دیگراں - براے ما
خیلے خوب است - در تجارت سررشتہ[3] دارد - دولت
زیاد دارد - پول[4] پیدا کن است - باہمہ معتبران
ولایت خویش و قومی و آشنائی دارد - دیگہ بہتر
ازیں شوہر از کجا پیدا خواہی کرد؟

سکینہ خانم - اگر آقا حسن سرتاپاے مرا
جواہر ریزد - من زن او نخواہم شد - بہ او بگو

---

[1] آب بایک جو بردن - محاورہ ہے - اس کا میل نہیں
ہو سکتا +

[2] زہرہ ترک شدن ڈرنا - خوف کرنا - دل پھٹ جانا +

[3] سررشتہ - قابلیت +

[4] پول پیدا کن - پیدا کنندہ پول +

زُبیدہ۔ علیک السلام سکینہ! چہ مے کُنی؟ احوالت خُوب اشت؟

سکینہ خانم۔ از کجا کہ خُوب اشت؟ عمۂ من کے بتو اِذن دادم مرا بآقا حسن شوہر بکُنی؟[1] من حالا دیگر نہ پدر دارم نہ برادر۔ خُودم وکیلِ خُودم +

زُبیدہ۔ خجالت بکش! خجالت بکش! بتو چہ؟ برائے تو شوہر لازم اشت بہر کہ مے دہند تو ہم مے روی؟ دُختر بچہ ہا را زیبندہ نیشت۔ پیشِ بزُرگشان ہیچو حرف بزنند۔ قباحت[2] دارد از شُما! حیف اشت!

سکینہ خانم۔ خیر! البتّہ حرف مے زنم! دیگر اختیارِ خُودم را کہ از دست نمے دہم۔ ہیچ کس نمے تواند مرا بشوہر بدہد +

زُبیدہ۔ بچم! مگر شوہر نخواہی کرد؟

سکینہ خانم۔ نہ خیر۔ نمے خواہم شوہر کُنم!

زُبیدہ (نیم خندہ) خیلے کس ہا مثلِ شُما در "نہ خیر" گفتند امّا آخر باز گردیدند +

سکینہ خانم۔ عمّہ! بخُدا شوخی[3] نمے کُنم۔ من و آقا

---

[1] مرا بآقا حسن شوہر بکُنی۔ آقا حسن سے میری شادی کر دے +

[2] قباحت۔ قابلِ شرم و حیا بات +

[3] شوخی نمے کُنم۔ مذاق نہیں کرتی +

بے آبرو و ترش مے کنم۔ راہش میاندازم۔

زُبیده۔ (دو دستی رُوے خود را خراشیده) واہ! واہ! خدا! واے! زمانه برگشته است! دختر ہائے زمانه ذرۂ شرم و حیا در روے شاں نمانده است!

سکینه! من مثلِ تو دخترۂ چشم سفید[1] ندیده ام۔ ماہم یک وقتے دختر بودیم بزرگ داشتیم از شرم و حیا نمے توانستیم پیش روے بزرگ ہا مان سر بلند کنیم۔ از بے آبروئے شما ہا است که طاعون و وبا از ولایت کم نمے شود۔

سکینه خانم۔ خبر و با و طاعون از تا دُر تسنئے مردان شیطان خو است۔ بد ذات اسم شصت ہزار تومان شنیده بخاطرِ دو پیۓ من یلند شده بخواستن من طالب مے شود۔ اگر نه راہِ میل و محبت که نمے خواہد مرا ببرد۔ اگر او مرا مے خواست چرا در زندگئے برادرم یک کلمه دہن باز نمے کرد حرفے نمیزد۔

زُبیده۔ زنده گئے برادرت شاید در فکرِ زن بُردن نبود۔ نقل شصت ہزار تومان را خوب به خاطرم آوردی۔ ہیچ مے فہمی که اگر به آقا حسن شوہر نکنی۔

[1] چشم سفید۔ گستاخ و بے شرم۔

ایں خیال بیفتند۔
زبیدہ۔ ہیچ کارے دیگر ہرگز نخواہد شد۔ تو چہ کارۂ کہ بتوانی از حرفِ[۱] من در بروی! مردے ہمہ زن ہائے مشخّص ولایت را نزدِ من فرستادہ بود۔ من بچّہ کہ نیستم۔ عقلم قبول کرد۔ مصلحت مرا در آں دیدم۔ قول دادم۔ حالا مے خواہی مرا میانِ مردم خِفّت بدہی؟ من ہم آخر بہ قدرِ خودم اِسم و رسم دارم۔ آبرو دارم۔ آدمی بودم۔
سکینہ خانم۔ برائے اینکہ بہ اِسم و آبروے تو ضررِ[۲] نخورد من باید تا عمر دارم خودم را سیہ روز کنم؟ تکلیفِ غریبے مے کنی یمن عمہ۔ بخدا اگر بخواہد ہمۂ عالم خراب بشود من بہ آقا حسن نخواہم رفت۔ نخواہم رفت۔
من گفتم۔ شما[۳] خودِ تان بالش حالی بکنید۔ از ایں خیال بیفتند۔ اگر نہ خودم صداش مے کنم ہزار تا ہم فحش دگرہ[۴] رو بروش مے گویم۔ از سگِ

[۱] از حرفِ من در بروی۔ میرے کہنے سے باہر ہو جاوے۔
[۲] ضرر نخورد۔ ضرر نرسد۔
[۳] شما خودِ تاں بالش حالی بکنید۔ تمہیں چاہئے کہ خود اس کو یہ بات سمجھا دو۔
[۴] دگرہ گفتن۔ دل آزار کلمے کہنا۔

رحیم چہ حق داشت دوازدہ ہزار تومان نقد و یک حمّام از پسرش آقا رضا گرفتند - بزنکہ دادند - وکیلش باحیلہ[1] بیلہ[2] ہبہ نامۂ دُرُست کرد - بیرون آورد - کہ حاجی رحیم در زندہ گئے خود دوازدہ ہزار تومان نقد و یک حمّام بزنش ہبہ کردہ است - پنج و شش نفر ہم در این باب شہادت دادند - از بیچارہ آقا رضا بداد و فریاد پول ہا و حمّام را گرفتند بزنکہ دادند - و حال آنکہ بہ ہمۂ اہل شہر معلوم شد - کہ این عمل حیلہ بودہ است - تو بگو از آقا رضا - پرزور تری کہ ہرگز[3] دادش بجاے نرسید - از حیلۂ وکلاءِ شیطان[4] خیال مملکت غافلی؟ ہیچ کسے مے تواند از عمل ہاے اینہا سر در ببرد؟ بہ فہمد کہ چہ مے کنند چہ مے گویند؟ مگر من بمیل خاطر قول مے دہم؟ مے بینم چارہ نیست مے گویم - باز بخوشی کنار بیاییم بہتر است +

سکینہ خانم - اگر حق من ہمہ از ہیچ سوخت مے شود من بہ آقا حسن شوہر نخواہم کرد - برو

---

[1] زنکہ - تصغیر زن براے حقارت +

[2] حیلہ بیلہ - بیلہ تابع مہمل ہے +

[3] ہرگز دادش بجاے نرسید - اس کا حق اُس کو ہرگز نہ ملا +

[4] شیطان خیال - جن کے خیال میں شیطنت بھری ہوئی ہے +

شصت هزار تومان هم سوخت خواهد کرد +

سکینه خانم - چرا سوخت خواهد کرد؟ دلیلش چه چیز است؟

زبیده - هم چرا؟ آن هم مے رود با زنِ برادرت دست[1] یکے مے کند - خویش و قومهاش هم به حرف او قوت مے دهند - تصدیق مے نمایند - حق ترا گم مے کنند - دلیلش این است - دلیلش طمع کاری و شیطان خیالی - مردم که فکر و ذکر شان خوردن مالِ صغیر و کبیر است - تو از کجا خبر داری؟ دلیل را که گوش مے دهد +

سکینه خانم - بسیار خوب! بگذار گم بکنند - گوش ندهند - نه فهمیدیم یک نفر صیغهٔ خدمتگار چه طور مے تواند به ارث من شریک شود - گویا که دیگر در ولایت حق و حساب نیست - هر که هر چه بکند دلِ بخواه است!

زبیده - آه[2]! بچم[3] از حیلهٔ مردم هرگز مے توان سر در[4] کرد؟ زنِ حاجی رحیم در دولتِ حاجی

---

[1] دست یکے کردن - کسی امر پر اتفاق کر لینا +

[2] آ - حرفِ ندبہ +

[3] بچم - بچہ من +

[4] سر در کردن - سر کو اندر کر لینا - بچنا - محفوظ رہنا +

مے گوید ؟

(زُبیدہ از در بیرُون رفتہ دُور مے شود۔ عزیز بیگ از اوطاق بیرُون آمدہ) +

عزیز بیگ ۔ حالا دِیدی اضطراب من بجا بُود یا نہ ؟ من مے روم +

سکینہ خانم ۔ کجا ؟

عزیز بیگ ۔ مے روم آن شیطان آقا حسن را بہ سزائش بر سانم۔ دیگر طاقت ندارم +

سکینہ خانم ۔ تو چہ کار داری ؟ نرو ؟ نرو ! وا ایست ! از دشتت خطا در مے آید۔ من خُودم حالا آدم مے فرستم او را صدا کُن بیاید ایں جا۔ خُودم مے گویم ازیں خیال بگُذرد۔ گُل صباح ! (گُل صباح حاضر مے شود) گُل صباح ! برو پیشِ آقا حسن تاجر۔ خلوتی[1] بگو "یک ضعیفہ برائے کارِ بسیار لازمی تُرا خواستہ است،" امّا اسمم[2] را بُروز ندہ (گُل صباح مے رود ۔ بعد۔ رُو مے کُند بہ عزیز بیگ) عزیز بیگ ! بخُدا کہ ہنوز بچہٌ از دہنت بوئے شیر مے آید۔ برو۔ آئینہ نِگاہ کُن۔ بہ بیں از خشم چشمہات[3] را خُون

---

[1] خلوتی ۔ خلوت میں ۔ تنہائی میں +

[2] اسمم را بُروز ندہ ۔ میرا نام نہ ظاہر کرنا +

[3] چشمہات را خُون گرفتہ است ۔ تیری آنکھوں خون اُترا آیا ہے ۔ غُصّے سے تیری آنکھیں سرخ ہو رہی ہیں

حالیش کن بگو دختره راضی نمے شود +

سکینه خانم۔ سکینہ این حرف ہا را نزن۔ من خیال ترا فہمیدہ ام۔ مقصودِ تو این است۔ ہر دی زن عزیز بیگ بشوی۔ اہلِ ظلمہ را بیاری۔ سرِ خانۂ ما بہ نشانی زوج ہمہ مزد ہاے مارا از خانوادۂ ما بیزار کنی۔ براے خودت نفرین کنندہ بسازی۔ ہرگز ہیچ کارے "تا امروزہ در خانوادۂ ما دیدہ نہ شدہ۔ دختر "تا رجہر مومن و متقی کجا۔ زن اہلِ ظلمہ شدن کجا!

سکینہ خانم۔ از کجا بہ شما معلوم شد۔ من بہ عزیز بیگ شوہر خواہم کرد؟ نہ با او شوہر میخواہم بکنم و نہ بہ دیگرے۔ خانۂ خودم خواہم نشست۔ تو پا شو برو سفارشِ مرا بہ آقا حسن برسان +

زبیدہ۔ تو بچۂ دختر! عقلت نمے رسد۔ خیر خودت را نمے دانی۔ من ہرگز دیگر پیشِ او نخواہم رفت۔ و این حرف ہا ہم بہ او نخواہم گفت کہ دختر رضا نمے دہد۔ من ترا دادم و رفت۔ دیگر زیادہ حرف نزن۔ خودت[۱] را خستہ مکن (رہا مے شود۔ راہ مے افتد۔ مے رود) +

سکینہ خانم (دِل سوختہ) اے واے خدا! این چہ

---

۱ خودت را خستہ مکن۔ اپنے آپ کو تکلیف نہ دے +

سکینہ خانم - خیر - آقا حسن تو نہ بندۂ من باش - نہ غلام من - تو برادرِ دُنیا و آخرتِ من باش - از من دست بردار - من تُرا برائے ہمیں مطلب خواستم - سخُن من برائے شُما این بُود ✤

آقا حسن (مُتحیّر شدہ) خانم! چرا مرا بہ بندگی قبول نمے کُنی؟ از من چہ خطائے سر زدہ است؟

سکینہ خانم - ہیچ خطاے سر نزدہ است - سخُن آشکار ہمیں است - شنیدہ ام تو پیشِ عمہ ام خواستگار فرستادۂ از بابتِ من - او ہم عیث راضی شدہ بہ شُما قول دادہ است - امّا عزیزِ من! بتو مے گویم - من ہرگز اہلِ این کار نیستم دیگر اسم مرا بہ زبان نیار و این حرفہا را نزن ✤

آقا حسن - چہ مے شود کہ؟[1] دلیلش را بفرمائید بفہمم کہ چرا من لائقِ خدمتِ شُما نیستم ✤

سکینہ خانم - دلیلش پیشِ خودم است - حرفِ من ہمین است کہ از من دست بردار ✤

آقا حسن - خانم! آخر چہ تقصیرے از من صادر شدہ است - کہ مرا از خود تان دُور مے کنید؟

---

[1] چہ مے شود کہ؟ پھر کیا ہوگا؟

گرفتہ است - چرا ایں قدر کم حوصلۂ ! ایں شیطان کہ مرا بزور نخواہد برد +

عزیز بیگ - حرفہاے شما راست است - اما چہ فائدہ کہ دل من آرام نمے گیرد +

(دریں حال صداے پا میآید - عزیز بیگ - مے رود و طاق دیگر - سکینہ خانم چادر سر کردہ[1] - روش رامے گیرد مے نشیند - گل صباح و آقا حسن داخل مے شوند) +

آقا حسن - سلامٌ علیکم !

سکینہ خانم (آہستہ) علیکم السلام ! آقا حسن برادر ! مے شناسی من کیم[2] ؟

آقا حسن - خیر خانم - نمے شناسم +

سکینہ خانم - آقا حسن ! من سکینہ خواہر حاجی غفورم - بشناس +

آقا حسن - (متعجب) بلے خانم - شناختم - فرمائش را بفرما - من بندۂ توام - غلام تو ام - نوکر[3] تم چاکر تم +

---

[1] چادر سر کردہ - } چادر یا برقع اوڑھ کر چہرے کو ڈھانپ
روش رامے گیرد } لیتی ہے +

[2] کیم - میں کون ہوں +

[3] نوکر تم - چاکر تم - یعنی نوکر تو ام - چاکر تو ام +

از تو کمتر است - ہر چہ از دستت بر مے آید - در بارۂ من کوتاہی نہ کن - وا ! چہ حرف ہا مے زند ! خیال مے کند - کسے از او مے ترسد !

(آقا حسن مے رود - عزیز بیگ مے آید) +

سکینہ خانم - دو ! بیا حالا فکرے بکن - بہ بینم کہ را وکیل بکنیم - یک دشمن دیگر ہم کہ برائے خود مان تراشیدم +

عزیز بیگ - از این قسم دشمن ہا صد تا باشد صد تا کلاغ را یک سنگ بس است -

الآن با شوہرم مے روم - تفصیل احوال را ہمگی بہ شاہزادہ حالی مے کنم - خود شان تدبیر این کار را بکنند +

سکینہ خانم - شاہزادہ کہ مانع مرافعہ نخواہد شد - در ہر صورت ما باید وکیل مانرا داشتہ باشیم +

عزیز بیگ - شاہزادہ مانع مرافعہ نمے شود - اما شتر حیلۂ مثل آقا حسن را دفع مے تواند کرد - باید مطلب را بشاہزادہ معلوم بکنم - پدرم خیلے باد خدمت کردہ است خاطر[1] مرا مے

---

[1] خاطرِ مرا مے خواہد - میری خواہشاتِ دلی کا لحاظ کرتا ہے مجھ سے محبت رکھتا ہے +

سکینہ خانم - برادر! ہیچ تقصیر صادر نشدہ است - امروز من وکیل تو ہستم دلم نمے خواہد دوشنت نمے دارم - خواہش دل بزور نیست +

آقا حسن - خانم - این حرف برائے تو خیلے ضررہا وارد مے کنند - ہیچ نفر مائید +

سکینہ خانم - مے دانم چہ مے خواہی بگوئی - ہرچہ مے توانی بکن ہرچہ از دشنت بر میاید کوتاہی نکنی - کوتاہی کنی - مرد نہ +

آقا حسن - بعد خودت پشیمان مے شوی ہا! یک فکر بکن - ببین کہ چہ حرفہا بمن مے فرمائی +

سکینہ خانم - من فکر ہام را کردہ ام دیگر جائے فکرے از برام نماندہ است - برو ہرچہ مے توانی بکن - نکنی از تو کمتر کسے نیست!

آقا حسن (دل تنگ شدہ) خوب! بلائے سر تو بیاورم کہ در ہمہ داستانہا گفتہ شود - مزہ اش تا روز مرگ از کامت بیرون نرود - (پا مے شود) +

سکینہ خانم - برو برو! ہرکہ از تو بترسد

ل یک فکر بکن - ایک دفعہ پھر سوچو +

ے از برم - از برائے من +

خانم چادر سر مے کشد)+

آقا خانم - سلامٌ علیکم!

عزیز بیگ - علیک السلام! بسم اللہ بفرمائید بنشینید - خوش آمدی)+

آقا کریم (در جائے نشستہ متوجہ عزیز بیگ مے شود) مخدوم! اسم شریف را بفرمائید+

آقا کریم - مبارک اسمے است - عزیز بیگ! من با شما حرف مے زنم - سکینہ خانم ہم گوش کند؟

عزیز بیگ - بفرمائید - با خود سکینہ خانم ہم مے توانی حرف بزنی - او را مثل سائر دختر ہا تصور نکن پابیش[1] بیفتد - خودش ہم حرّاف[2] است از جواب دادن عاجز نیست+

آقا کریم - واللہ بسیار کار بجا مے کند - عزیز بیگ معلوم شما بودہ باشد کہ مرا آقا کریم دلال باشی[3] مے گویند - من با مرحوم حاجی غفور خیلے دوست بودم حالا از برائے یک کارے پیش آقا مردان پسر حلوائی بودم

---

[1] پابیش بیفتد - گھبرا نہیں جاتی+

[2] حرّاف - بسیار حرف زنندہ - بہت باتیں کرنے والی. فصاحت سے جواب دینے والی+

[3] دلال باشی - سردار دلالان - باش بمعنی سر+

خواہد- وعدہ کردہ است مرا سر شغلے بگذارد وظیفۂ قرار بدہد- تیولات[1] پدرم را ہم بہ من واگزار نماید +

سکینہ خانم- صلاح این ست اوّل وکیلے بگیریم بعد تفصیل احوال را بہ شاہزادہ معلوم بکنی- او ہم حکم بحق کند +

عزیز بیگ- بسیار خوب! کہ رائے خواہی وکیل کنیم؟ (دریں حال گل صباح داخل وطاق شدہ) +

گل صباح- مرد کہ دم[2] در ایستادہ مے گوید "اگر واجبی بود مے خواستم با سکینہ خانم حرف بزنم کسے دارید کہ مابین ما واسطہ شود- حرف بزنیم!

سکینہ خانم- خوب شد کہ عزیز بیگ اینجا ست- برو- صداش کن بیاید- بہ بینم چہ مے گوید (گل صباح مے رود) +

عزیز بیگ- ہر کہ اینجا بیاید باید مرا پیش تو نہ بیند +

سکینہ خانم- چہ مے دانند تو کہ ہستی؟ خیال مے کنند کہ تو ہم نزدیک منی (آقا کریم داخل مے شود

---

[1] تیول- جاگیر +

[2] دم در- دروازے پہ +

سکینه خانم - آقا مژدان بمن چه می توانند بکنند - آقا کریم؟

آقا کریم - چه میتوانند بکنند؟ شنید که وکیل زن برادرت شده از طرف او با شما مرافعه خواهد کرد - در این کارها خیلی ماهر و عیار است شما نمی توانید مقابل او حرف بزنید - با او برابری کردن خیلی کار مشکل است *

سکینه خانم - در مرافعه چه می توانند کرد - برادرم و او وارث ندارد ارث پدرش بشود - زن صیغه هم که نمی تواند ادعای وارثی بکند - در هیچ عمل واضح آقا مژدان یا دیگرے چه دشمنی و چه ضررے تواند بمن برسانند؟

آقا کریم - در هیچ کارها تجربهٔ شما بسیار کمتر است آقا مژدان هرچه بخواهد بکند راهش را پیدا می کند - در غافل و غفلت نباید کرد *

سکینه خانم - چه طور بکنیم که غفلت نه کرده باشیم؟

آقا کریم - مثلاً وکیل خود تان را بمن بشناسانید بدانم کیست - به بینمش - از بعضی حیله هاے آقا مژدان آگاهی بدهمش - هوشیار می شود - غفلت نمی کند *

غفلتاً آقا حسن تاجر پیدا شُد۔ سلام داد۔ نشست گفت۔ "آقا مردان شنیدم۔ وکیلِ زینب زنِ حاجی غفور تُوئی در ایں عمل من ہم بکارِ شما بر مے آیم۔ حرفِ محرمانۂ ہم دارم۔ مے خواہم بشُما بزنم"۔ من دیدم کہ آنہا حرفِ خلوتی خواہند زد۔ بیرُوں آمدم۔ ولے دانستم کہ تدبیرِ شاں برائے عداوت سکینہ خانم است۔ محض نمک خوارگی کہ با حاجی غفور داشتم۔ آمدم سکینہ خانم را از خیالِ آنہا خبردار کُنم ⁂

سکینہ خانم۔ خیلے خیلے راضی شُدم۔ آقا کریم! حقِ آشنائی را فراموش نہ کردی۔ در ہیچ وقتے خوہر دوستِ قدیمی را یاد آور شُدی ⁂

آقا کریم۔ البتّہ خانم! دوستی برائے ہمچو روزہا خُوب است۔ چُوں ایں آقا مردان از آں کُہنہ تولہاست[1] کہ نفتش[2] در مابین زمین و آسمان ہم نمے رسد۔ من مے شناسم ایں بُود۔ بر خود واجب دانستم۔ کہ پیش از وقت در دوستی شُما را از حیلۂ او خبردار کُنم و اگر نہ کار از موقع کہ گُزشت بعد دیگر چارہ پیدا نمے شود ⁂

---

[1] تولک۔ وہین۔ تیز طبع۔ مکّار۔ دھوکے باز ⁂

[2] نفتش ۔۔۔ نمیرسد۔ جس کا ثانی زمین و آسمان میں نہیں مِلتا ⁂

سکینہ خانم - کیست؟
آقا کریم - آقا سلمان پسرِ الکچی[1] - اگر راضی شود او را وکیل کنید +
سکینہ خانم - او را کہ مے تواند بہ بیند - حرف بزنند؟
آقا کریم - آدم غیرِ[2] لازم نیست - خانم اصلاحش کنید - ہمیں جا خودتان حرف بزنید - مے شود کہ نفسِ[3] خودتاں باو اثر بکند راضی بشود +
سکینہ خانم - پس آقا کریم نمے شود خودتاں او را بہ بینی روانہ اش کنی بیاید اینجا +
آقا کریم - خیر خانم - درِ[4] سر یک کار جزئی از او قہرم - آدم دیگر روانہ کن - بیارد +
سکینہ خانم - پس شما چہ طور بعضے چیز ہا را باو تعلیم خواہید کرد؟
آقا کریم - وکیلے دیگر مے شد تعلیم من لازم بود - امّا برائے آقا سلمان لازم نیست - او خودش پاپوش برائے شیطان

---

[1] الکچی - الک - ترکی لفظ ہے - جس کے معنی غربال (چھلنی) کے ہیں - الکچی - غربال ساز - غربال فروش +

[2] غیر لازم - بدنام +

[3] - نفس - یہاں بمعنی الفاظ - کلام +

[4] - در سر یک کار ..... از و قہرم - ایک معمولی بات پر میں اس سے ناراض ہوں +

سکینہ خانم۔ ہنوز ہیچ وکیل ما معلوم نیست *
آقا کریم۔ چہ طور معلوم نیست! مگر برائے این کار وکیل معین نکردہ اید؟
سکینہ خانم۔ خیر۔ نمے دانیم کہ را وکیل کنیم۔ خود ماں ہم در این خیال ایم *
عزیز بیگ۔ راستی۔ آقا کریم کسے را سراغ داری نشان بدہی ما ہم او را وکیل کنیم؟
آقا کریم۔ خیر ہیچو آدمی کہ حریف آقا مردان بشود سراغ ندارم۔ من ہیچو مے دانستم شما وکیل تا حالا حاضر دارید *
عزیز بیگ۔ خیر۔ حاضر نداریم۔ خواہش مے کردیم کہ آدم کاملے پیدا کنیم۔ وکیلش نمائیم * باز فکر بکن بہ بین۔ کسے بخاطرت مے رسد *
آقا کریم۔ نہ! آدم کاملے کہ بہ نظرم نمے آید آدم خیلے است اما حریف آقا مردان نمے تواند بشود۔ آوہ[1]! یکے خاطرم آمد۔ اگر راضی بشود چوں کہ مدتے است از وکیلی دست کشیدہ است حریف آقا مردان او مے تواند بشود و بس *

---

[1] حرف ندبہ ہے جو کسی بھولی ہوئی چیز کے یاد آنے پر استعمال کرتے ہیں *

هم عزیز بیگ مے نشیند)

سکینہ خانم (بہ صدائے حزین) **آقا سلمان!** من خواہر حاجی غفورم - امید دارم مرا بہ دختری قبول کردہ دریں روزِ تنگ اعانتِ خود را از من مضائقہ نکنی۔

آقا سلمان - خانم! فرمائش کن بہ بینم مطلب چہ چیز است۔

سکینہ خانم - آقا سلمان! خود تاں مے دانید کہ ہفت ہشت ماہ قبل از وبا تمام مردم گریختہ متفرق شدہ بودند۔ حاجی غفور مردِ با توکلے بود مے گفت "من جائے نخواہم رفت"۔ اما برائے احتیاط شصت ہزار تومان پول موجود میانِ صندوقہا با ثبوت و شاہد بُردہ بخانۂ حکم شرع و سپُرد کہ اگر احیاناً بمیرم بعد بوارثِ شرعی من بدہند حاکم شرع ہماں مبلغ را بردہ ... سایر مردم از شہر بیروں رفت - ہمسایہ ہائے ما ہم ہمہ رفتہ بودند - خانۂ ما ہم من بودم ... بایک زن صیغہ - اتفاقاً برادرم ناخوش[1] شد -

---

[1] ناخوش - بیمار۔

[2] کسے ہم شہر نبود - کوئی بھی شہر میں نہ تھا۔

می دوزد - اگر چه من از او خوش دلی ندارم - امّا هنرش را منکر نمی توان شد - کاش کارِ شما بخوبی بگذرد!
عزیز بیگ - من خودم اَلآن می روم - صداش می کنم (عزیز بیگ و آقا کریم بر می خیزند - بروند) +
آقا کریم - خانم! خدا حافظ!
سکینه خانم - خوش آمدی آقا کریم! من هرگز خوبیِ شما را فراموش نخواهم کرد (هر دو میروند)
گل صباح! آنجا تُشکچه[1] ببیند از پُشتی[2] هم رُوش بگذار +
(گل صباح زود تُشکچه را انداخته پُشتی را می گذارد - که صدای پای از حیاط[3] می آید - عزیز بیگ و آقا سلمان داخل می شوند - سکینه خانم بالا نشسته پهلوش هم گل صباح به پا ایستاده است) +
آقا سلمان - سلامٌ علیکِ!
سکینه خانم - علیک السّلام! آقا سلمان خوش آمدی - صفا آوردی - بفرما - بنشین (اشاره بروی تُشکچه می کند - آقا سلمان می نشیند پایین - دستش[4]

---

[1] تُشکچه - تو شک +
[2] پُشتی - گاؤ تکیہ +
[3] حیاط - احاطہ - صحن اندرونی +
[4] دستش - اِس کے قریب +

مے توانی بہ شہادت ببری۔ توقع دارم براے خاطرِ من ایں کارِ مرا گردن[1] بگیری +

آقا سلمان۔ اِسم و جاے سرباز ہا را خودتاں مے دانید؟

سکینہ خانم۔ بلے۔ عزیز بیگ اسم و مکان آنہا را روے کاغذ نوشتہ بہ شما مے دہد +

آقا سلمان۔ حالا کہ توقع مے کنید۔ قبول مے کنم۔ بشرطے کہ طول[2] نداشتہ باشد۔ و الّا اگر طولانی باشد بسیار معطل شدن ممکنم نے شود +

سکینہ خانم۔ خیر یک روز کار دارد۔ آقا سلمان براے زحمت ایں یک دو روز ہات ہم پانصد تومان حق[3] النفس بہ شما مے دہم +

آقا سلمان۔ بے آں ہم مے شود خانم۔ من محض خاطرِ شما بود بہ ایں کار اقدام مے کنم۔ از سرِ طمع نیست +

سکینہ خانم۔ خودم مے دانم۔ آقا سلمان!

---

[1] گردن بگیری۔ بر گردن بگیری۔ یعنی اپنے ذمے لیلے +

[2] معطل شدن رکنا +

[3] حق النفس۔ وکالت کی فیس +

هم شہر نبود۔ مگر یک دسته سرباز[1] از جانب دیوان[2] گزاشته بودند۔ خانہاے مردم را محافظت کنند مرده ها را به قبرستان ببرند۔ آں روز چهار تا سرباز خانهٔ ما آمدند۔ برادرم به آنها گفت "من مے میرم غیر ازیں همشیره ام در دنیا وارثے ندارم۔ بعد از مردنِ من مرا به قبرستان نقل کنید"۔ برادرم به رحمتِ خدا رفت[3]۔ حالا زنِ برادرم که صیغه است ہیچ ارث به او نمے رسد۔ میخواهد وارثِ برادرِ من شود۔ با من مرافعه وا ایستد۔ آقا مردان پسرِ حلوائی وکیلِ او، شده است۔ توقع دارم۔ زحمت قبول کرده تو هم در ایں خصوص از جانبِ من وکیل باش +

آقا سلمان۔ سکینه خانم! من از وکیلی دست کشیده ام۔ دیگر وکیلِ کسی نمے شوم +

سکینه خانم۔ آقا سلمان ایں کار طولے ندارد زود تمام مے شود۔ یکے مرافعه دارد۔ اگر شاهد هم لازم بشود از زبانِ برادرم آن سرباز است

---

[1] سرباز۔ سپاہی +

[2] دیوان۔ گورنمنٹ۔ حکومت +

[3]۔ به رحمتِ خدا رفت۔ مرگیا +

را به شاهزاده حالی کنم ؛
سکینه خانم - بنشین - اسم و جای سربازها
را بنویس - برای آقا سلمان بفرست - بعد ببرد -
(عزیز بیگ می نشیند - بنویسد) ؛

پرده می افتد

من ہم ایں مبلغ را خرج جیب بچہ ہات نبو۔ مے دہم +

آقا سلمان۔ خانم! دیگر مرا مرخص بفرمائید۔ بروم۔ سر باز ہا را بہ بینم۔ احوال بپرسم۔ کہ وقتِ مرافعہ شہادتِ شاں را ادا کنند۔ و شما ہم وکالت نامہ بہ اسم من بنویسانید۔ بدہید بیاورند +

سکینہ خانم۔ خیلے خوب۔ حاضر مے کنم۔ مے فرستم۔ امّا آقا سلمان! مے گویند۔ آقا مردان آدم بسیار محیل[1] است۔ از حیلہ ہائے او غفلت نہ کنی +

آقا سلمان۔ خاطرت جمع باشد۔ حیلہ ہائے او بہ من کارگر نمے شوند۔ عزیز بیگ اسم و جائے سر باز ہا را بنویس۔ برائے من بفرست +

عزیز بیگ۔ بسیار خوب۔ تا یک ساعتِ دیگر مے رسد (آقا سلمان برخاستہ مے رود۔ عزیز بیگ و سکینہ خانم مے مانند) +

عزیز بیگ من ہم پا شوم۔ بروم۔ احوالات

---

[1] محیل۔ حیلہ باز +

آقا کریم - جانِ خودت[۱]! شما از اندازہ زن حاجی غفور زیادہ تعریف کردہ بنظر دادہ ام کہ اگر خودت ہم آنجا بودی - در حق خود مشتبہ مے شدی - گفتم امروز پیش حاکم شرع معتبر تر از آقا مردان کسے نیست ہرگز حرفش دوتا نمے شود - ہرچہ بگوید ہماں است در دیوان ہم میانِ وکلا شرع او معروف است و بس - حتّے برائے بعضے کارہا حضور شاہزادہ آمد و رفت دارد - در کار دانی افلاطون عصر خودش است - باید ہرچہ بگوید از حرف او بیروں نروید - و ہیچ وجہ واہمہ و احتیاط[۲] نکنید - ہمیں با تدبیرات او بدولت حاجی غفور مالک مے توانی شد - و الّا تو در ارث ہیچ حق نداری - زنکہ خودش و برادرش آقا عبّاس ہر دو راضی و خوشحال شدند - الان[۳] پیش شما خواہند آمد کہ ہرچہ بگوئی دستور العمل بدہی رفتار کنند +

آقا مردان - بسیار خوب! بسیار خوب!! بگو - ببینم آقا سلمان[۴] را ہم توانستی وکیلِ آن طرف

---

۱ جانِ خودت - بہ جان خودت - تیری جان کی قسم +

۲ احتیاط - خوف و خطرہ - شک +

۳ الان - ابھی - اسی وقت +

۴ آقا سلمان را ..... !! - کیا تو آقا سلمان کو طرفِ ثانی کا وکیل مقرر کر اسکا ہے یا نہیں +

مجلس دوم

[واقع مے شود خانۂ آقا مردان پسر حلوائی]

آقا مردان (تنہا نشستہ) نمے دانم۔ آیا چہ شُدہ آقا کریم نیامد۔ چرا دیر کرد۔ بلکہ عمل وکیل شُدن آقا سلمان او را معطّل کردہ است۔ اگر این کار آں طورے کہ من مے گویم سر بگیرد جز اینکہ پول زیادے گیرم خواہد[1] افتاد۔ در شہر شہرتِ من بعرشِ بریں خواہد رسید۔ یعنی واقعاً این وکیلی برائے کسے کہ زاد و عالش را بلد باشد خزینہ است کہ تمامے ندارد۔ الحمدُ لِلّٰہ من دریں باب قصورے ندارم (دریں گفتگو در باز شدہ آقا کریم داخلِ اطاق مے شود)۔

آقا کریم (با بشاشت) سلامٌ علیک! مژدہ ام را بدہ ہمہ کار را صورت دادم۔

آقا مردان (بہم خندہ) یقین باور بکنم؟

---

[1] خواہد افتاد۔ بات وقوع میں آئیگی۔
[2] مژدہ ام را بدہ۔ مجھے انعام دو۔
[3] یقین باور کنم۔ کیا سچ مچ مان لوں؟

امّا بدرنگ نیست - عقلم قبول نمی کند که شُما بخواهید پسند کنید ◆

آقا مردان - یعنی من چه طورم که پسند نکنید - نخواهید؟

آقا کریم - خودت نمی دانی مگر؟ سر و صورتت هم چندان مقبول نیست ◆

آقا مردان - ای مرد! نمی دانم مگر من بچشم شما چه طور آمده ام بگذار بآئینه یک نگاهے بکنم به بینم - (بآئینه بدان شما نگاهے مے کنند) آقا کریم! شما بخدا کجائی مرا تو عیب مے گیری؟ اگر ریختن دندانهام را بگوئی نزله ریخته است - از پیری نیست - امّا لوپهام[1] قدرے گود[2] افتاده است - آن هم چندان پیداش نیست ریش رُوش را پوشانده است ◆

آقا کریم - وه - خوب است! بس است! دیگر بنشین زمین - حالا زنکه مے آید ◆

آقا مردان - صبر کن تا کلیجهٔ[3] ترمه ام را بپوشم

---

[1] لوپهام - لوپهایم - لوپ - جبڑے کی ہڈی ◆
[2] گود - گڑھا ◆
[3] کلیجهٔ ترمه - سنجاف دار یا حاشیه دار اچکن ◆

ہا بیندازی یا نہ؟
آقا کریم - بلے - آقا سلمان عالا پیش سکینہ خانم است - از آنجا کہ فارغ شد اینجا خواہد آمد +
آقا مردان - مرحبا آقا کریم! واللہ زبان تو افسون دارد! خوب! بگو بہ بینم زن حاجی غفور خوشگل[1] ہست یا نہ؟
آقا کریم - مے خواہی چہ کنی؟
آقا مردان - مے خواہم چہ کنم؟ میل بکند عقدش مے کنم +
آقا کریم - تو کہ زن داری +
آقا مردان - من کہ از زن نداشتن نمے خواستم برمش - مے گفتم بخواست خدا اگر این مال و دولت را باشم آن زنکہ از دست خواہر حاجی غفور بیرون بکنیم دیگر چرا زنک بدیگرے برود؛ زنکہ را ہم خودم ببرم دولتش ہم دست من باشد - مصلحت تو ہم در اینست - از دیگرے برائے تو چہ خیر خیزد؟
آقا کریم - البتہ درین صورت خوشگل یا بدگل چہ تفاوت دارد؟ یکبار عفریتہ[2] بودہ باشد +

---

[1] خوش گل - خوبصورت +

[2] عفریتہ - دیونی - چڑیل +

این کیفیت را دانسته آقا کریم را پیش شما فرستادم و حالی[1] کردم - که اگر شما از حرف من بیرون نروید و با تدبیر من عمل کنید - من طورے مے توانم بکنم - و این مال و دولت بزینب خانم برم - چونکه خواهر حاجی غفور بیکس است - خویش و قومے ندارد - که کارے از دست شاں بر آید - مگر دختره یک نامرد[2] جوانے دارد آں هم درکار مرافعه حریف من تواند بشود - و شما هم بر قول من راضی شده پیش حاکم شرع آدم فرستاده اعلام کرده اید - پولے که حاجی غفور سپرده داشت بخواهرش ندهد - که با او ادّعائے دارید - حاکم شرع هم پول را نگهداشته به شما و خواهر حاجی غفور خبر داده است که وکیل گرفته مرافعه بفرستید - و غوغے خود تان را حالی بکنید - حالا من که وکیل خود تان شدم - از زینب خانم باید من هرچه مے گویم بشنود و به تدابیر من عمل کند - که تا این کار بطور دلخواه انجام بگیرد +

آقا عباس - البته بے آں که نمے شود - بفرمائید

---

[1] حالی کردن - اطلاع کرنا +

[2] نامزد - منگیتر +

جُبّہ ماہوتم را ہم دوش بگیرم - ریشم را شانہ بکنم -
بعد بیایم - بنشینم • (مشغول زینت کردن خود مے شود)
آقا کریم - از تو این ہا چہ لازم است؟
بنشین زمین •
آقا مردان - خیر - آقا! خیلے لازم است - (آقا
لباسش را پوشیدہ ریشش را شانہ کردہ مے نشیند -
درآں ہمین در باز شدہ زینب زنِ حاجی غفور و آقا عباس
برادر زنش داخل مے شوند) •
آقا عبّاس - سلامٌ علیکم!
آقا مردان - علیکمُ السّلام! خوش آمدید - صفا
آوردید - بفرمائید - بنشینید - (زنِ حاجی غفور دوش را
گرفتہ با برادرش مے نشیند) •
آقا مردان - آقا عباس! من با تو حرف مے زنم -
زینب خانم ہم گوش بدہد - ہر وقت موقع شد -
جواب بدہد - حالا شش ماہ است حاجی غفور مُردہ
است - اصلِ حرف میانِ مال باید آشکار و
بے پردہ باشد - ہمہ مے دانند کہ زینب خانم
زنِ دائمیٔ حاجی غفور نبود از مال و دولتِ او
بحسب ارث ہرگز حصّہ ندارم - آقا من

لہ ماہوت - بانات •

بہ شما مے بخشم +

زینب خانم - چه طور حق ندارم؟ سالہا زحمت کشیده خانۂ حاجی غفور نشسته همه دسته کلید ہائے صندوقہا دست من مے بوده - ہرچہ مے خواستہ ام ورمے داشتم خرج مے کردم - در زنده گئے حاجی غفور خواہرش اختیار پنج قاز(۱) را نداشت - حالا چه شده است که باید من کنار وا ایستم این چنگی(۲) ہا باید همه پولہا را بردارد ببرد بخورد و بنوشد و کیف(۳) کنند!

آقا مردان - در مرافعه گوش به این حرفہا نمے دہند

زینب خانم - چه طور گوش نمے دہند؟ مرافعه کننده مگر نباید انصاف داشته باشد! ده سال زیاده تر این دولت دست من بود حالا باید من از آن بے نصیب بشوم!

آقا مردان - بلے - حالا باید بے نصیب بشوی - تو حرفِ مرا گوش کن - بنصف قانع شو و الّا در یک فلوس آن دولت حق نداری - آقا عباس مطلب دشش

۱؎ قاز یک چھوٹا سکّہ ہے - جو قران کا پانچواں حصّہ ہے +
۲؎ چنگی - چنگ بجانے والی - ڈومنی یہاں یہ معنی آوارہ +
۳؎ کیف کنند - مزے کریں +

به بینم بزینب چه تکلیف دارید *

آقا مردان - اوّلاً زینب خانم باید حالا بجهتِ بعضے مخارج لازمه پانصد تومان بمن بدہد - آخر بحساب خواہد آمد - خودش به آقا کریم حالی کرده بود که بعد از مُردن حاجی غفور در صندوق ہزار تومان داشته است و خواہرش ہم ہرگز نمے دانسته است آن را برداشته است *

زینب خانم - مضائقه ندارم - سایر تکالیفتان را بفرمائید *

آقا مردان - تکلیفِ دیگر این است که باید بنصفِ دولتِ حاجی غفور قانع بشوی یعنی از آن پولے که شصت ہزار تومان است سی ہزار تومانش از آنِ تو باشد سی ہزار تومان نصفِ دیگرش از من و آقا کریم و سائر رُفقا و یاران و ہمدستانِ ما باشد *

زینب خانم - واے امان! چرا زیاد مے خواہی آقا مردان!

آقا مردان - ہرگز زیاد نیست خانم! تو در این اِرث ہیچ حق نداری این سی ہزار تومان را ہم من

۱؎ ہمدست - مددگار *

است ، تو زائیده - بچه را در بغل تو و حاجی غفور دیده اند - آنان هم هستند که شهادت بدهند - از این جهت با احتیاط بکنی تو همین قدر اقرارت را بکن دیگران تصدیق می کنند ٭

زینب خانم - آقا مردوان اینها را بخدا ! تکلیفی بمن بکنید که بتوانم از عهده بر آیم - این کار مشکلی است - من چه طور به همچو دروغی اقرار کنم ؟ بخدا که از زوم بر نمی آید هرگز این حرف را بزنم ٭

آقا مردوان - حرفهای غریب میزنی زینب خانم - خجالت[1] یعنی چه ؟ چرا از روت بر نمی آید برای چه خجالت می کشی ؟ هر که دلش ماهی بخواهد دمش را به آب سرد می زند - باید این اقرار را بکنی - جز این دیگر چاره نیست ٭

زینب خانم - مقصودتان از این اقرار چه چیز است آقا مردوان ؟

آقا مردوان - مقصودم آن است که مال و دولت حاجی غفور بتو برسد - از برای انجام این مطلب

---

[1] زوم - زوی من ٭

[2] خجالت یعنی چه ؟ شرم کے کیا معنی ٭

است سے داند۔ ہرچہ من سے گویم دُرست مے گویم +

آقا عباس - خوب! ما راضی ہستیم - دیگر چہ تکلیف دارید؟

آقا مرزدان - تکلیفِ سیوُمی این است کہ زینب خانم باید در مجلس مُرافعہ حاضر شود و در حضورِ حاکم شرع اقرار کُند از حاجی غفور پسر ہفت ماہہ در شیرے[1] دارد +

زینب خانم - اے وائے آقا مرزدان! این بسیار کارِ مُشکلے است! من این دروغ را چہ طور مے توانم بگویم کہ ہفت ماہہ پسرے در شیر دارم؟

آقا مرزدان - ہیچ مُشکلے ندارد - یک ماہ پیش از وفاتِ او پسرے زائیدہ الآن ہفت ماہہ است این حرف چہ نقلے دارد؟[2]

زینب خانم - آقا مرزدان. من شُما جاے پدر. خود مے دانم ہرگز نمے توانم از حرفِ تو بیروں بروم امّا این تکلیف خیلے مُشکل است - من بچہ نزائیدہ مردُم بہ من نمے گویند بچہ ات کو؟

آقا مرزدان - درین خصوص غم مخور - بچہ حاضر

---

[1] در شیر - شیر خوار - دُود پینا +

[2] این حرف چہ نقلے دارد - یہ بات کیا مُشکل ہے +

با دختره دشمن شده اند مے خواہند کہ ایں دولت
بہ دختره وصلت ندہد - دختره ماندہ است تنہا
بایک نفر نامرد جوان کہ آں ہم از دستش
کارے ساختہ نمے شود +

زینب خانم - پس آں بچہ کہ میگفتی کجاست؟

آقا مردان - الآن مے بینش - آقا کریم!
بچہ را از آں اوطاق از دایہ اش بگیر -
بیار - بہ بیند - (آقا کریم مے رود بچہ را بیاورد) +

زینب خانم - بچہ را دایہ شیر مے دہد؟

آقا مردان - خیر - مادرش شیر مے دہد اما دایہ
گشت دیگر (آقا کریم طفل را دست گرفتہ بر مے گردد -
آقا مردان مے گیرد مے دہد بہ زینب خانم) +

آقا مردان - بگیر! ببین شبیہ پسر تو مے بینی کہ چشم
و ابرویش بعینہا چشم و ابروے حاجی غفور است +

زینب خانم - بخدا کہ پنداری شبیہ است - اما
مے ترسم وقت مرافعہ زبانم[۱] بگیرد - نتوانم بگویم +

آقا مردان - زینب خانم! سبب ترس تو اینست
کہ خودت باور نمے کنی کہ ایں را تو زائیدہ اولاً

---

[۱] زبانم بگیرد - میری زبان رہ جائے +

جز ایں علاجے پیدا نے شود - زیرا کہ تو خود تُ-
نے توانی وارثِ او بشوی امّا پسرت وارثِ
شرعئے اوست - پس از آنکہ بودن پسرت
بہ ثبوت رسید ہمہ دولت بہ او مے رسد آں وقت
من بسیار آسان خودت را قیّمِ[1] او مے توانم بکنم
بعد از پنج و شش ماہ دیگر کہ گزشت شہرت
مے دہم کہ طفل فوت کرد - و در آں صورت ہمہ
دولت شرعاً بہ تو منتقل مے شود - نصفش را تو ببر
نصفش را بدہ بہ من - وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِيْنَ[2]
زینب خانم - آ ! قربانت[3] سرت - ہیچ کار دروغے
را ہم مے تواں پیش برد ٭
آقا مردان - اگر خواہر حاجی غفور کسے را مے
داشت پیش نے رفت ؟ حالا او کس را ندارد
کہ مقابل ما وا ایستد حرف بزند اگر بہ آقا حسن
تاجر شوہر مے کرد باز ایں کار خیلے دشوار بود -
حالا آقا حسن خود و قوم و خویش پر زورش ہمگی

---

[1] قیّم - ولی - سر پرست شرعی ٭
[2] وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِيْنَ - اللہ تعالےٰ سب سے اچھا رزق پہنچانے والا ہے ٭
[3] قربانت سرت - یعنی قربان سرت شوم ٭

هم یکے سی تومان پانزده تومانش را نقد - پانزده دیگرش باشد - بعد از اتمام کار مے دہیم تا داروغہ سرش توے حساب نباشد - نمے تواں ایں کار را از پیش برد - بسکہ شیطان است یک دفعہ دیدی سرپوش از روئے کار برداشتہ است - ازو پنہاں داشتن ممکن نیست +

آقا کریم - ہشیار خوب ! بردم دیا مے شوید - بروید ! +

آقا مردان - اے ترا بخدا وا ایست ! چیزے بخاطرم آمد بگویم - اما فراموش نکن - ہر وقت زن حاجی غفور را دیدی پیش خود - بیک طورے اشارہ اش بکن میان صحبت بہ من پدر خطاب نکند - مرگ تو ! چیزست بخجالت نرساند - ہیچ خوشش ندارم کہ ہرگز طائفہ اناث برائے خوشامد بہ من بابا پدر خطاب کنند چہ لازم شدہ است - اسمم را بگوید !

آقا کریم - خوب ! خوب ! دیگر تقسیم نخورد - مقصودت را فہمیدم - چشم ! خاطرت جمع باشد - مے گویم دیگر بہ تو پدر نگوید آقا آقا بگوید (مے رود - بعد آقا سلمان مے رسد) +

آقا سلمان - سلام علیک !

آقا مردان - علیک السلام ! بگو بہ بینم چہ طور شد ؟

از کجا پیدا شدند۔

آقا مرزوان۔ من مے دانستم کہ زنگی از تکالیف من واہمہ خواہد کرد۔ پیش از وقت یکے یک قران[1] با ایں ہا دادہ حاضر کردہ بودم کہ بیایند پیش ضعیفہ۔ ایں پنجا قرانہا را بہ من بدہند تا ضعیفہ ہمچو بداند کہ من نزدِ شاہزادہ و پیشِ حاکم شرع مُقرّب و معزّز و محترم دِلے[2] پیدا کُند۔ و الّا مے ترسم وقتِ مُرافعہ قادر بہ اقرار نباشد۔ رسوا شویم۔

آقا کریم۔ بخدا خُوب خیالے کردہ۔ اما خیر! وقت مُرافعہ مُلاحظہ اش را مے کنم اگر مُیسر شد[3] اقرارِ ضعیفہ را پُشت سر شاہد ہا میاندازیم آں وقت واہمہ اش برداشتہ مے شود دیگر واہمہ نمے کند۔

آقا مرزوان۔ دہ۔ تو پاشو۔ برو پیش داروغہ۔ بگو شاہد ہا را ہمراہِ خود بردارد و بیاورد۔ پانصد تومان بخودش دادہ کُن۔ پنجاہ تومان نقد باقی نسیہ[4]۔ شاہد ہا

---

[1] قران۔ ایک چاندی کا سکہ ہے جو طلائی سکہ تومان کا دسواں حصہ ہے۔

[2] دلے پیدا کُند۔ اس کو جرأت ہو سکے۔

[3] اقرار۔۔۔ میاندازیم۔ بڑھیا کا بیان گواہوں کے بیان کے بعد دِلوائیں گے۔

[4] نسیہ۔ اُدھار۔

بیاورند کول[1] شاں بزنم - بر خلاف شہادت ندہند۔ اوّل تو بزد آں ہا را بگو از روے صداقت بہ حق شہادت بدہند۔ چوں طائفۂ سرباز از بے چیزی[2] نوعے از فرقۂ گداہا مے باشند۔ آنہا از شما خواہند پرسید کہ "آقا بعد از شہادت بہ ما چہ اِلتفات مے کنی؟" آں وقت تو بگو "بچہ ہام در ہیچو کارے مزد خواستن خوب نیست۔ محض رضاے خدا شہادت بکنید روزِ قیامت اجرِ خیر بہ شما مے رسد" ۔

آقا سلمان - بسیار خوب!

آقا مردان - ہیچ مے دانی کہ شہادتِ سرباز بچہ نوع است؟

آقا سلمان - مے دانم - آنہا خواہند گفت - "ما دو ساعت پیش از فوتِ حاجی غفور بخانہ او رسیدم خودش بہ ما گفت "من مے میرم در دنیا بجز یک خواہر کس را ندارم بعد از آں کہ مُردم - شما مرا دفن بکنید" ۔

آقا مردان - خیلے خوب! اما باید سرباز ہا ایں

---

[1] کول زدن - نصیحت کرنا - ترغیب دینا (کول - ترکی لفظ ہے - کندھا) یا کول زدن - دھوکا دینا - بہکانا۔

[2] بے چیزی - افلاس۔

آقا سلمان - من کہ دخیل شدم گذشت - حالا بگو به بینم چه خیال داری؟

آقا مردان - حالا خیال دارم شاہد ہا را حاضر کنیم - برداریم - برویم سر مرافعه - بگو به بینم به شما چه وعده کردند؟

آقا سلمان - پانصد تومان حق النفس به من وعده کردند چونکه گفتند "شاہد ہاے ما حاضر است - و عمل ماہم واضح است کار پوشیده و پنہانی نداریم" - من ہم راضی شدم +

آقا مردان - خیلے خوب کردی - حالا بینی که از طرفِ حق چنداں خبرے به آدم عابد نمے شود تا از زنِ حاجی غفور از سی ہزار تومان مے گذرد - ایں سی ہزار تومان از براے من و شما و آقا کریم خواہد رسید - اسم شاہد ہا را یاد گرفتی؟ جاے ایشاں را بلد شدی +

آقا سلمان - بلے گرفتم بلد شدم - چہار نفر سرباز است بدل - قہرمان - غفار و جبار کوچه دربی[1] +

آقا مردان - بایست حالا من بفرستم - آں ہا را

[1] دربی - کوچه کا نام ہے +

اردبیل آمده است۔ ایں ہم شیدا قزوینی معروف است روزہا صرّافی دارد شب ہا عیاری[1] مے کند۔ ایں یکے ہم قربان علی ہمدانی است۔ شب ہر کلے کہ بخواہی از دستش بر مے آید۔ امّا روز ہا در بازار جراب فروش است۔ ایں دیگرے ہم حنیفۂ مراغہ ایست روز ہا دست[2] فروشی مے کند۔ شب ہا پیش خودم است۔

آقا مردان۔ الحمد للہ ہمگی مردمان خوب و مقبول است۔ امّا صنعت ہیچ قدرے تہمت دارد۔ ممکن است در حق او گمان بد ببرندش۔

داروغہ۔ نترس! ہیچ یک نا درست کہنہ تو لکے است کہ ہر روش را مے خواہی مے زند۔ مے خواہی کہ ساعت دیگر تاجر متشخص[3] بشود؟ پیشت بیاید کہ خودت مشتبہ بشوی۔ مگر نمے دانی کہ ایں پسر حنیفہ نقلی پاشنہ[4] بریدہ است۔ وقتے کہ روز را در ابہر[5] دیدہ اند شبش را دو شبانہ روز راہ طے

[1] عیاری۔ دھوکہ بازی۔

[2] دست فروش۔ پھیری والا۔ خوانچے والا۔

[3] متشخص۔ ممتاز۔

[4] پاشنہ بریدہ۔ وہ آدمی جس کی ایڑی کاٹ گئی ہو۔

[5] ابہر۔ ایک جگہ کا نام ہے۔

حرف را برگردانند بگویند "پسر یک بابه در شہر داشت" حالا به خیزد- بُرو (آقا سلمان بر مے خیزد و میرود)

آقا مردان- (بہ تنہائی) اِنشاء اللہ پیش آمدِ کار بخیر اشت- حالا وقتے اشت کہ آقا کریم شاہد ہا را بیاورد- (یک دفعہ در باز شدہ آقا کریم و داروغہ با چہار نفرِ دیگر مے آیند- داخل مے شوند)

داروغہ- سلام علیک!

آقا مردان- علیک السّلام! حاجی داروغہ پیدا کردید یا نہ؟

داروغہ- گم نہ کردہ بودیم کہ پیدا کنیم- سوال غریبے مے کنی آقا مردان! معلوم مے شود کہ ہنوز[۵۱] ہم مرا دُرست بجا نیاوردہ۔

آقا مردان (اوّل آقا کریم را کنارہ کشیدہ[۵۲]) آقا کریم تو پا شو بُرو- آقا سلمان را بہ بیں سرپانو ہا بگہ گفتہ بود بہ شما نشان بدہد- بردار- بیا- پیش من- (بعد بداروغہ متوجہ شدہ) حاجی! ایں ہا را بہ من نشان بدہ- بہ بینم ایں ہا کہ ہا ہستند۔

داروغہ- ایں ہمو قمار باز است کہ دیروز از

---

۵۱ ہنوز...... بجا نیاوردہ- ابھی تک تم نے مجھے اچھی طرح نہیں سمجھا۔

۵۲ کنار کشیدہ- علیحدہ لے جا کر۔

داروغہ - خیر - آں را تو خودت باید تعلیم شان بکنی +

آقا مردان - بلے[1] باید بگویند کہ یک ہفتہ پیش از فوتِ حاجی غفور ہر چہار تا یماں وقت غروب بہ زیارتِ اہلِ قبور مے رفتیم از درِ خانۂ حاجی غفور مے گزشتیم - دیدیم کہ دمِ در ایستادہ است یک بچۂ قونداق کردہ[2] بغلش است - سلام دادیم - احوال گرفتیم[3] کہ حاجی این بچہ مالِ کیست؟ گفت از خودم است - سہ ہفتہ است کہ تولد شدہ است - اولادم منحصر بہ ہمیں است غیر ازیں ندارم +

داروغہ ازو بشاہد کردہ) بچہ را شنیدید؟

ہپو - بے شنیدیم +

آقا مردان - چنیں[4] صورت بشنوانید بگوئید یا نہ؟

---

[1] ہر چہار تا یماں - ہم چاروں میں سے ہر ایک +

[2] قونداق کردہ - قونداق یا قنداق ان لمبے لمبے کپڑوں کو کہتے ہیں جن میں شیر خوار بچوں کو لپیٹ رکھتے ہیں - اس لئے کبھی طفلِ قونداق یا صرف قونداق معنی بچہ شیر خوار استعمال کرتے ہیں -

[3] احوال گرفتیم - حالات پوچھے +

[4] چنیں صورت - اس طرح +

گروه پیاده به تبریز آمده از خانهٔ مرحوم قائم مقام مجری[1] جواهرش را برداشته باز در همان شب به اهر برگشته. دم[2] صبح دالان کاروانسرا خوابیده است همه عالم باین عمل او حیران مانده بودند - بخاطر همین هنرش پس از آن که کارش[3] بروز کرد - نکشتندش - پاشنه اش را بریدند - مرخص کردند +

آقا مردان - آیا این پسر حیدر قلی پاشنه بریده است؟ خیلی خوب! آیا اشخاص را عوض مے کنیم این ها به مسائل شرعیهٔ خود شان البته که عارفند؟

داروغه - خاطر جمع باشید همه اهل[4] سواد اند - تو بمیری! که همه پاپوش را بر شیطان مے دوزند همچو این ها را نه بینید - هر چهار تا هر روز در مسجد نماز جماعت مے خوانند +

آقا مردان - بسیار خوب! حالا مے دانند که باید چه قسم شهادت بدهند؟

---

[1] مجری - صندوقچه - ڈبیا +

[2] دم صبح - صبح کے وقت +

[3] کارش بروز کرد - اس کا کام (چوری) ظاہر ہو گیا +

[4] اہل سواد - لکھے پڑھے +

آقا مرزدان - چشم! البتّہ مے رسد - شما تشریف ببرید - دو ساعتِ دیگر آقا کریم پنجاہ تومان برائے شما و نصفِ اُجرتِ بچہ ہا را خدمتِ شما مے آورد +

داروغہ - بسیار خُوب - خُدا حافظ! از ہمہ مے روند - بعد در باز شُدہ چہار نفر سر باز ہا با آقا کریم مے آیند +

سر باز ہا - سلامٌ علیکُم!

آقا مرزدان - علیکُم السّلام! فرزندانِ من! بفرمائید بنشینید - شما خیلے خُوش آمدہ اید خیلے خیلے خوش آمدہ اید - بہ بخشید بہ شما زحمت دادم +

یکے از سر باز ہا - خیر آقا خدمتِ مثلِ شما کسانِ مُحترم آمدن برائے[1] ماہا خیلے فخر است +

آقا مرزدان - مرحبا پسرِ من! آدم با ادب ہمہ جا ہمیشہ عزیز مے شود - نہار خُوردہ اید؟

سر باز ہا - خیر - این جا مے آمدیم - مجال نکردیم دیگر نہار[2] بخوریم +

آقا مرزدان - آقا کریم - از بچہ ہائے ما یکے را بفرست بازار - چلو کباب خُوب چہار نفری با یخ و افشُرہ[3] گرفتہ بیاورد کبابش زیادہ تر باشد - کہ

---

[1] برہ ماہا - ہمارے واسطے +

[2] نہار - صبح کا ناشتہ +

[3] افشُردہ ایک قسم کا شربت +

حنیفه- البته حرفِ تازه نیست- که گفتنش دشوار باشد *

آقا مردان- بسیار راضی شدم- فرزندانم! خدا از شما راضی باشد *

شیدا- آقا مردان! مگر خدا از هیچو کارے هم راضی مے شود؟

آقا مردان- چرا راضی نمے شود عزیزِ من؟ اگر از اصلِ عمل خبر داشته باشی خودت مے گوئی که راضی مے شود- بیچاره زنِ حاجی غفور که ده سال صاحبِ خانه و دولت بوده است- حالا رواست از همهٔ ازین خانه و دولت محروم بشود؟ این همه مال و دولت را یک دخترهٔ سست و تنگ بردارد با یک پسرهٔ اهلِ ظلمه بخورد- بنا بقولِ علماءِ ما اهلِ ظلمه مردودِ درگاهِ الٰهی است *

شیدا- بلے بلے- بخدا که راست گفتی!

داروغه- آقا مردان! اجرتِ بچه ها را معین کن *

آقا مردان- مگر آقا کریم معین نه کرده است؟ گفته ام یکے سی تومان به آنها بدهیم بخودت هم معلوم است که چه پایه برسد *

داروغه- آقا مردان! نصفِ اجرتِ بچه ها باید پیش بری *

سرباز - بلے زنده دیدیم آقا ٭

آقا مردان - آن وقت پهلوے او میان قنداق
طفل یک ماهه اش را هم که دیدید؟

سرباز - خیر - آقا ندیدیم ٭

آقا مردان - درست شود که آن وقت بغل مادرش بوده است

سرباز - بلے آقا ما از حاجی غفور پرسیدیم که
پسر و دختر بزرگت و تو چند اولاد داری؟ گفت
در جنب یک نفر خواهر دیگر کس را ندارم ٭

آقا مردان - درست شود - چونکه پسرش طفل
یک ماهه بوده است اولاد بحساب نیاورده است
اما بچه آن وقت بغل مادرش بوده - غیر از شما
دیگران هیچ کس بغل او دیده اند - من هیچ دانم
که پیاده شما هم دیده باشید - عیب که نداشت -
خوب! شما حالا در این خصوص چه شهادت خواهید
کرد چونکه میان ورثه دعوا بر میراث واقع
شده است ٭

سرباز - آن طورے که دانسته ایم شهادت
خواهیم کرد - در این خصوص وکیل خواهر حاجی
غفور هم از ما جویا شد - همین قرار جواب
دادیم ٭

آقا مردان - بلے حال معلوم شد که شما چرا

بزرگ بکنند - خیلے زیاده بگیرد - ها !
سرباز - شما چرا زحمت مے کشید آقا؟ خود مان مے رویم بازار - نان مے خوریم ✦
آقا مردان - چه زحمت دارد عزیز من ؟ وقت نهار است چرا باید نهار نخورده گرسنه از خانهٔ من بیرون بروید ؟ بفرما خوش مے آید ✦
سرباز - آقا نسبت به ما چه خدمت بود ؟
آقا مردان - فرزند ! خدمت چندانی نبود - یک کلمه حرف مے خواستم از شما بپرسم ✦
سرباز - بفرمایید آقا - دو کلمه بپرسید ✦
آقا مردان - حاجی غفور مرحوم را شما که دفن کردید ؟
سرباز - بلے آقا دفن کردیم چه طور مگر ؟
آقا مردان - مرحبا به جوانمردی شما ! وجودِ شما خیلے غنیمت است نه این که شما مجاهدِ اسلام هستید بلکه روز تنگی هم شما هائید که بکارِ همهٔ مردم مے آئید - در وقتِ وبا در شهر یک متنفسے نمانده بود - اما شما دست از جانِ خود شسته شهر را وحشت نداده اید - جناب اقدس الهی بشما اجر جزیل بدهد ! خوب - فرزندم حاجی غفور را که شما زنده دیدید ؟

ناگہانش مبتلا کند! کارش ناحق - عملش بد - خودش
ہم خسیس ہم سخت ۔

سر باز - کارش چہ طور ناحق است مگر - آقا؟

آقا مرد ان - کارش چہ طور ناحق است - کہ پسر
ہفت ماہہ حاجی غفور را آشکار مے خواہد منکر
بشود - یک دفعہ زیرش[1] مے زند - دولت کہ از پدرش
ماندہ است مے خواہد بخواہرش بخوراند - لیکن این
کار را خدا بر نمے دارد - ہیچو ہم مے نماید - بچہ
آلان زندہ است - نمے توانند زندہ زندہ منکرش
بشوند - ہیچو چیزے را ہم مے توان منکر شد؟
من وکیل آن طفل بیچارۂ بے پدرم - سی تومان
نذر کردہ بودم - کہ ہر کس در بارۂ این طفل شہادت
بدہد چلو[2] او بشمارم - خیلے بشما گمان مے بردم ہیچو
مے دانستم کہ شما بچہ را دیدہ اید پولہا را ہم
شمردہ حاضر گزاشتہ بودم - اما چہ فائدہ کہ شما
مے گوئید - بچہ بخاطرتان[3] نمے آید - اما مے شود
کہ اگر طفل را بہ بینید خاطر تان بیاید - آقا کریم!

---

[1] زیرش مے زند - اس کو شکست دیوے - مات کرے ۔

[2] چلو - معاشقے ۔

[3] بچہ بخاطرتان نمے آید - بچہ تمہیں یاد نہیں پڑتا ۔

هیچو حرف مے زنید - چونکہ نفس[1] آں بیدین بہ شما خوردہ است - از آں جہت شما از بودن بچہ منکر مے شوید - یقین کہ دریں باب یکے[2] بیست تومان ہم بہ شما وعدہ کردہ است نصفش را ہم بشما دادہ است +

سر باز - خیر - آقا او یک پوش[3] ہم بما وعدہ نکردہ حتّٰی جزوے[4] خرجے ہم خواستیم - گفت ،، شاہد باید بے غرض باشد - اجرتاں را از خدا بخواہید +

آقا مردان - ہاے ملعون ! ہے ! بہ بینید بچہ مرتبہ لئیم و خسیس و سخت است - غیر از خودش نمے خواہد یک قاز بیکے خیر برسد - خوب ! در دعواے شش صد ہزار تومان بعمل ناحق شہادت مے طلبد براے مثل شما جوانانِ رعنا یکے بیست سی تومان خرج دادن را جان مے کند - واللہ ! ہیچو ملعونے در ہیچ جاے دُنیا بہم نمے رسد - خدا بہ بلاے

---

[1] نفس آں بیدین . . . خوردہ است - تم اُس کے جھانسے میں آگئے ہو +

[2] یکے - ہر ایک کو +

[3] - پوش - تنکا نہایت بے قیمت شئے +

[4] جزوے - کچھ - تھوڑا سا +

آقا سلمان نیشت - کہ ہم بکار ناحق تکلیف بکند و ہم از خست نخواہد چیزے بہ کسے بدہد +

(یک دفعہ یکے سرباز ہا بہ یکے از رفیق ہاے خود رو کردہ مے گوید) +

قہرمان ! من ہیچ خاطرم مے آید ہماں ساعتے کہ پیش حاجی غفور بودیم صداء بچہ بگوشم مے آمد +

قہرمان - اینک بخاطر من ہم مے رسد کہ در کنج خانہ زنے نشستہ بود - بغلش ہم نوزادے داشت +

غفار (سیمیں از سرباز ہا) آہ ایہ ! خاطرم آمد حاجی غفور گفت " آں زن من است آں بچہ ہم مال من است یک ماہ است - مادرش زائیدہ است +

نظر (سرباز چہارمی) آہ آہ ! بہ ببیں ما ایں مطلب را چہ طور فراموش کردہ ایم - راستی کہ آں روز آدم سر خود را ہم فراموش مے کرد - خوب ! مگر آں روز حاجی غفور بما نگفت " تا اہل شہر جمع شوند از خانہ و زن و از ایں طفل من متوجہ بشوید - دزد بہ ایں ہا اذیت نرساند "

بدل (سرباز اول) د سابرین ر ہمہ یک جا،

آں طفل را از خانہ از مادرش زینب خانم بگیر۔ اِیں جا بیار (آقا کریم زود مے رود قنداقِ بسفت ماہہ را از آں او طاق مے آورد) +

آقا مردان۔ بچہ ہام دُرست نگہ بکنید۔ چہ طور مے شود۔ شما بچہ را آں جا ندیدہ باشید؟ آیا مروت است۔ کہ پول پدرِ ایں یتیم بے زباں را دیگرے بخورد و ایں یتیم بیچارہ با آہ و حسرت توئے کوچہ ہا و پشتِ درہا بماند! اما مے شود کہ شما در آں ہائے و ہو و دست پاچگی ملتفتِ ایں طفل نہ شدہ باشید۔ وقت ہیچ وقتے بود کہ آدم سر خود را فراموش مے کرد۔ آقا کریم! نذرِ ایں بچہ را از طاقچہ بردار اینجا بیار بہ بینم (آقا کریم زود از طاقچہ چہار تا کاغذ پیچیدہ برداشتہ نزدِ آقا مردان مے گزارد) +

آقا مردان۔ عزیزانِ من! سوائے اینکہ اللہ تعالےٰ بیشک اجرِ شما را بشما مے رساند۔ ایں یتیم درمیانِ ہر یکے ازیں کاغذ ہا سی تومان گزاردہ برائے شما نذر کردہ است۔ ایں بچہ مثلِ آں ملعون

لے توئے۔ حرفِ جار۔ اندر۔ میں +

کے دست پاچگی (دست پاچہ شدن) گھبراہٹ پریشانی +

ندارد - اگر بگویدؓ چرا ہیچ شہادت مے دہید؟" بگوئید "ما ہیچ مے دانیم و ہیچ ہم شہادت مے دہیم" بردارید پولہا را - چلو آوردہ اند بروید آں اوطاق نہار تاں را بخورید تشریف ببرید - امّا یک توقّعے از شما دارم - باید ایں صدا کردنِ من و آمدنِ شما را بہ ایں جا کسے نفہمد +

برائے حفظِ ایں سرّ محض رضائے خُدا - من یکے یک کُلاہِ بخارا از خُودم بہ شُما وعدہ مے کنم +

سرباز ہا - آقا در ایں خصوص خاطر جمع بشوید +

آقا مردان - آقا کریم! بچّہ ہا را ببر آں اوطاق چلو بخورند - راہ بندازا - بروند +

آقا مردان (بہ تنہائی) ہنوز تا ایں جا خوب مے آید - حال برو تبرزم - بروم محکمہ - حاشیہ نشینان

---

۱ صدا کردن بلانا +

۲ - از خُودم - میں اپنی طرف سے +

۳ راہ بینداز - رستہ دکھا دے +

۴ حاشیہ نشینان را ببرزم - انہیں بانٹھوں +

بلے بلے۔ زن و بچہ اش را بہ ما بسپُرد۔

آقا مردان۔ خُدا از شُما راضی باشد پسرانم! من ہم خیالم این بُود کہ این کار باید خاطرِ شُما بشُغنید۔ بگیرید نذر این یتیم را خرج بکُنید۔ انشاء اللہ بعد از تمام شدنِ مُرافعہ بہ یکے دہ تومان بہ شُما ہا مے رسد۔ نیکی و راستی ہیچ وقت گُم نمے شوَد۔ فرزندانم! ہم چُنانکہ بہ من گُفتید۔ در محکمۂ مُرافعہ نیز از ہمیں قرار شہادت بدہید۔ بردارید پولہا را۔

یکے از سرباز ہا۔ آقا! ما بہ آقا سلمان قول دادہ ایم بطرف او شہادت بدہیم۔ حالا باید بہ او بگوئیم کہ "نمے توانیم شاہدِ تو بشویم!"

آقا مردان۔ خیر۔ ہیچ گفتنِ تان لازم نیست او ہیچ بداند کہ شُما شاہد او ہستید۔ شُما را ببرُد محکمۂ شرع۔ در آن جا ہمان طورے کہ حالا گُفتند از این اقرار ادائے شہادت بکُنید سلمان حقّے پیشِ[1] شُما ندارد۔ طلبے از شُما

---

[1] حقّے پیشِ شُما ندارد۔ تم پہ کوئی حق نہیں رکھتا۔

مجلسِ سوم

(واقع مے شود در محکمہ مرافعہ)

[حاکمِ شرع در صدرِ اطاق رُوبے مسند نشستہ طرفِ راستش را آقا رحیم و پہلوے چپش را آقا جبّار گرفتہ۔ آقا بشیر و آقا ستار ہم کہ دائم الحضور و از حاشیہ نشینان محکمۂ مرافعہ ہستند براے خود شاں صفے بستہ سمتِ پائیں ہم آقا مردان وکیل زن حاجی غفور مے نشینند] +

آقا بشیر۔(رجوع بہ حاکم شرع کردہ) آقا! ماشاء اللہ بذہن و فراستِ شما! مے دانید کہ اصلِ عمل ضعیفہ دیروزے کہ بشکایت آمدہ بود چہ چیز بودہ اشت۔ خود ضعیفہ سہ تومان از جیبِ شوہرش در آوردہ کوتکش[1] ہم زدہ ذرونگی صورتش را خونی کردہ موئے سرش را کندہ از دست شوہرہ بشکایت آمدہ اشت +

حاکم شرع۔ نگفتم کہ ایں ضعیفہ بہ نظرِ من ہیچو مے آید کہ تہمت مے زند؟ شکایت ایں را

[1] کوتک۔ ڈنڈا +

تا بپردازم آمادۂ کار نمایم کہ فردا وقتِ مرافعہ بقدرِ[1] لزوم آں ہا کوشش و دُم بجنبانند و برخیزد

می روند) ؛

پردہ می اُفتد

---

[1] بقدرِ لزوم . . . . . بجنبانند۔ موقع اور ضرورت کے مطابق وہ بھی کچھ کوشش کریں ؛

آقا جبّار- بلے اختیارش را داری- ہر کدامش را بگوئی جائز اشت- آقا مرداں! ہیچو نیست؟
آقا مرداں- البتہ البتہ یقین اشت- غیر ازیں نیست
آقا رحیم- آقا مرداں! بچۂ حاجی غفور در چہ حال اشت +
آقا مرداں- الحمدُ للہ! حالا دیگر ہمہ را بشناسد وقتے کہ صدا مے کنی مے آید +
آقا جبّار بایست کہ حالا ہفت ماہش تمام شدہ باشد +
آقا مرداں- بلے درست ہفت ماہ دارد +
حاکمِ شرع- چہ طور؟ مگر از حاجی غفور بچّہ[1] چیزے ماندہ اشت؟ پس من شنیدہ ام کہ اولادے ندارد +
آقا بشیر- خیر- آقا خدمت شما دروغ عرض کردہ اند- یک طفل کہ چلّے دارد- دیروز کہ از نماز برگشتیم دم در بغل آقا مرداں دیدیمش- گویا کہ با حاجی غفور یک سیبے بودہ اند دو نصف شدہ اشت +
آقا ستّار- آقا چشم و ابروے حاجی غفور کہ در خاطر شما اشت +

---

[1] بچّہ چیزے- کوئی بچّہ (بچّہ کی قسم کی چیز) +

درشت باید تحقیق کرد +

آقا بشیر - آخر من ہم ہمیں را عرض مے کنم کہ ماشاء اللہ بفراستِ شما - و اللہ نظرِ شما کیمیاست - از اہلِ مجلس ہیچ کس در حقِ آں ضعیفہ بدگمان نبود امّا شما بہ یک نظر فرمودید کہ "من در عمل این ضعیفہ شُبہ دارم" واقعاً ہماں طور ہم بودہ است +

حاکمِ شرع - مکرر من در ہیچ کار ہا موافقِ واقع حکم کردہ ام +

آقا بشیر - راست گفتہ اند کہ اربابُ الدُّوَلِ ملہمون[1] این نوع بروزات[2] اگر الہام نباشد پس چیست؟

آقا رحیم - آقا بشیر! خیلے تعجب مے کنی - جنابِ اقدسِ الٰہی بہر یکے از بندگانِ خود کہ لطفِ خاصے داشتہ باشد او را در فضیلت بہ گزیدہ و سر آمدِ اہلِ زمانہ اش مے کند - جنابِ اقدسِ الٰہی در کاردانی لطفِ خاصے بہ آقا دارد - تو اسمش را مے خواہی الہام بگذار - من مے گویم این لطفِ خاصِ الٰہی است +

---

[1] ارباب الدول ملہمون - اہلِ دولت و حکومت کو خدا کی طرف سے الہام ہوتا ہے۔

[2] بروزات - جمع بروز - انکشاف۔

غفور اولاد نمانده است و باید شصت ہزار تومانے
کہ از او مانده است به من رسد۔ طایفهٔ اُناث
ناقص العقول ہیچ خیال نگرفتہ است کہ با ایں حیلہ
و تدبیر مے توانند بدولتِ حاجی غفور صاحب شوند۔
امّا خیر! خیال بے جا کرده است۔ بے جهت[1] خود
را بزحمت مے اندازد۔

حاکم شرع۔ خوب! ایں کار چندان تو در تو[2]
و در ہم نیست کہ طولے داشتہ باشد۔ بایں دو
ساعت مے توان ایں کار را قطع و فصل نمود۔ طرفین
را در خصوص ادّعاہاے شان شاہد و ثبوت لازم است۔

آقا مردان۔ بلے آقا! الآن شاہد ہا حاضر بشوند۔

آقا ستّار (بہ حاکم شرع) آقا! دیروز دو نفر بچہ تنیم
خدمت شما آوردند کہ بے صاحب است فرمودید کہ
یک بندهٔ خدا و دیندار پیدا مے کنیم مے سپاریم۔
من ہیچ صلاح مے دانم کہ آنہا را بہ آقا مردان
بسپارید۔ مثل اولادِ خود متوجّہ مے شود۔ چونکہ
ہمیشہ طالب حسنات است۔

حاکم شرع۔ خیلے خوب! آقا مردان قبول
مے کنید؟

---

[1] بے جهت۔ بے وجہ۔ بے فائدہ۔
[2] تو در تو۔ پیچیده و مشکل۔

حاکمِ شرع - بلے حاجی غفور دیر وقتے نیست که مُرده است +

آقا ستار - چشم و ابروے ایں بچّہ ہم معاینہ[1] گویا چشم و ابروے حاجی غفور است +

حاکمِ شرع من ایں طور نمے دانستم - خوب! آقا مردان! از حاجی غفور که اولادِ ذکور مانده است دیگر نباید مرافعه کرد - واضح است که مالِ حاجی غفور باید باو برسد - در ایں صورت براے سایر قوم و خویش رهِ مرافعه نمے ماند +

آقا مردان (باکمالِ فروتنی) آقا! اگر چگونگی را خدمتِ شما عرض بکنم نوع غرض بنظر مے آید - آقا بشیر عرض کند که چه کیفیتے است +

آقا بشیر - آقا! کیفیت ایں بار را من خدمتِ شما عرض بکنم - حاجی غفور یک همشیره دارد سکینه نام به یک جوان عزیز بیگ نام را از اہلِ ظلمه عشق پیدا کرده است - مے خواہد زنِ او بشود - عمّه اش خواست به آقا حسن تاجر بدہد که آدمِ متشخص و دولتمندے است - قبول نه کرد - حالا وکیل بخود گرفته شهود[2] اقامه کرده - که از حاجی

---

[1] معائنہ - دیکھتے ہیں +

[2] شہود اقامہ کردہ - گواہ کھڑے کر دئے ہیں +

و پرسیدیم کہ "از پسر و دختر چہ داری؟" گفت کہ "غیر از خواہرم سکینہ خانم در دنیا کسے را ندارم" +

حاکم شرع۔ بگو کہ "اشھد[1] باللہ ہیچ شنیدم" +

سرباز۔ اشھد باللہ کہ ہیچ شنیدم (رنگِ آقا مردان از روش پریدہ تعجب مے کند و ہمچنیں آقا سلمان)

حاکمِ شرع (بسرباز ہاے دیگر متوجہ مے شود) شما چہ طور شنیدید؟ یکے یکے بگوئید +

سربازِ دوم۔ اشھد باللہ من ہیچ شنیدم +

سربازِ سوم۔ اشھد باللہ من ہم بہمیں منوال شنیدم +

آقا مردان (باکمال دلتنگی[2]) پس آں وقت در بغلِ زنش طفل کو چکے ندیدید؟

سربازِ اوّل۔ خیر! بچۂ کوچک جاے[3] دیگر دیدہ ایم مے خواہید آں را ہم بگوئیم؟

---

[1] اشھد باللہ میں اللہ تعالٰے کے نام سے گواہی دیتا ہوں خدا کو گواہ کرکے کہتا ہوں +

[2] دلتنگی گھبراہٹ +

[3] جاے دیگر۔ مطلب یہ کہ حاجی غفور کی عورت کی بغل میں تو بچہ نہیں دیکھا۔ ہاں ایک اور جگہ دیکھا ہے۔ (یعنی تمہارے مکان پر) +

آقا مروان- با سر و جان آقا! مثلِ اولادِ خودم متوجّہ مے شوم +

حاکمِ شرع- خداوندِ عالم بشما اجر خیر بدہد!
[در ایں حال در باز مے شود- آقا سلمان و عزیز بیگ بہ اتّفاق چہار نفر سرباز داخل مے شوند- و قدرے بعد از آنہا آقا عبّاس با زینب خانم زنِ حاجی غفور و چہار نفر شاہد وارد مے شوند- زینب خانم در یک سمت میانِ چادرِ شب نشستہ- آقا سلمان عزیز بیگ و آقا عبّاس ہم در سمتِ دیگر سر پا مےایستند]

حاکمِ شرع- آقا سلمان! مے گویند از حاجی غفور اولاد ماندہ است- شما بخلافِ ایں حرف اثباتے داری؟

آقا سلمان- آقا! من شاہد ہا دارم کہ حاجی غفور دمِ[1] مرگ اقرار کردہ است کہ "در من غیر از خواہرم سکینہ خانم وارثِ دیگر ندارم" +

حاکمِ شرع- شاہد ہا اداے شہادت نمایند +

آقا سلمان- (رو بسرباز ہا کردہ) شہادتِ خود تاں را بیان بکنید +

سرباز اوّل- آقا! من با رفیقہاے خود یک روز پیش از وفاتِ حاجی غفور بعیادتِ او آمدیم

[1] دمِ مرگ- مرتے وقت +

خانۂ خود دعوت کردہ یکے پانزدہ تومان[1] پول داد۔ کہ امروز بیائیم حضور شما بگوئیم کہ وقتِ دبائے ما در بغلِ حاجی غفور پسر یک ماہہ اش را دیدہ ایم باباے قمار باز گرفتم[2] بردم چوں از برائے کارِ ناحق دادہ بود برکت ہم نہ کرد۔ امشب ہمہ پانزدہ تومان را پاک[3] باختم۔ حرفِ[4] بدے را دو چار آمدہ بودم کہ لیلاج[5] شاگردش مے شد۔ دیگر جز ایں نمے دانم آقا! نہ حاجی غفور را دیدہ ام و نہ مے شناسم (آقا مردان بالمرہ آبِ دہنش خشکیدہ)+

حاکمِ شرع (رو بہ شاہد ہاے دیگر کردہ) شما چہ مے گوئید؟

شاہد ہاے دیگر (ہمہ یکجا) بلے ماہم ہمیں طورے کہ رفیق ماں تقریر کرد ہماں را مے گوئیم+

حاکمِ شرع (بجانبِ نشیناں) شما حالا پیشِ من اقرار مے کردید بر اینکہ آقا مردان مرد دیندار است

1۔ پول۔ پیسہ۔ نقدی+

2۔ گرفتم۔ بردم۔ مرا گرفت و برد+

3۔ پاک باختم۔ صاف ہار گیا+

4۔ حریف۔ مقابل کا قمار باز+

5۔ لیلاج یا لجلاج۔ شطرنج۔ یا بقولِ بعض نرد کا موجد تھا۔ محاورے میں چالاک اور دھوکے باز کو بھی کہتے ہیں+

آقا مردان۔ خوب است۔ ساکت باش! (متوجّہ مے شود بحاکم شرع) آقا! من شاہد ہائے چندے دارم ہماں روزے را کہ ایں سرباز ہا مے گویند در بغل حاجی غفور پسرِ یک ماہہ او را دیدہ اند و پرسیدہ اند کہ ایں مالِ کیست"؟ گفتہ است" پسر خودم است" نسبت شاہد ہا حضور ایستادہ اند۔ (اشارہ بہ شاہد ہائے خود مے کند) ہر کدام[1] آدم صاحب[2] سواد و معتبر و دیندار است۔

آقا ستار (متوجّہ تمام) آقا مردان! شاہد ہا ایں جوان پسر حاجی شریف است؟

آقا مردان۔ بلے۔ خدا رحمتش کند از علمائے قوم بود۔

آقا ستار۔ بلے۔ از آں طور مرد بے شک اولاد صالح خواہد ماند۔ حاجی شریف خیلے مردِ صالح بود۔

حاکم شرع (رو بشاہد ہا کردہ) ہر چہ کہ مے دانید بگوئید۔

ہیتو۔ ہر چہ کہ مے دانم بگویم؟

حاکم شرع۔ بلے۔ ہر چہ علم دارید۔ بگوئید۔

ہیتو۔ آقا! دیروز آقا مردان مرا با رفقا مال

---

[1] ہر کدام ۔ ہر ایک۔

[2] صاحبِ سواد۔ تعلیم یافتہ۔ لکھے پڑھے۔

فراش باشی - بلے - حاجی داروغہ خیالِ آقا مردان و آقا سلمان را فہمیدہ بہ شاہزادہ عالی کردہ بود و شاہزادہ بہ بطلانِ عمل آں ہا لازمۂ[1] تدبیر بجا آوردند - حالا تقصیرِ[2] ایں دو نفر بہ ثبوت رسیدہ است بمن فرمائش شدہ کہ آں ہا الآن[3] بہ حضور شاہزادہ ببرم +

حاکم شرع - آقا سلمان ہم در ایں کار حیلہ مے کردہ است؟

فراش باشی - بلے - در باطن آں ہم بہ آقا مردان شریک بودہ است - (آقا مردان و آقا سلمان را بہ رسیدارد - مے رود) +

حاکم شرع - عزیز بیگ! امروز آدم خواہر حاجی غفور شما ہشنید - خبرش کن - دو ساعت بعد از ایں مبلغے کہ از حاجی غفور ماندہ است برداشتہ با حضور چند نفر شاہدِ معتبر آوردہ باو تسلیم مے کنم +

عزیز بیگ - بلے - چشم! آقا مرخص مے شوم (از مجلس بیروں رود) +

---

[1] لازمۂ تدبیر - مناسب تدبیر +

[2] تقصیر - گناہ - جرم +

[3] الآن - ابھی - فوراً +

این ہمہ تقریرات شما کہ گردید دلالت میکند بنا درستی و تقلبات خود شما ہا سبحان اللہ تعالیٰ علوًا کبیراً۔ نمے فہمم یعنی[1] چہ ٭

آقا بشیر۔ خبر آقا! این دلیل مے شود بر صاف و صادقی ما کہ بحرفہاے او باور کردہ دیندارش مے پنداشتیم ٭

آقا رحیم (آہستہ بہ آقا ستار) دروغ گو! خانہ اش آتش بگیرد! بہ بین آقا بشیر نادرست[2] براے عذر خواہی چہ حجتے پیدا کرد۔ آقا ہم یقین باور کردہ ہمچو گمان خواہد کرد کہ ما واقعاً مردمان صاف و صادقیم

(دراین حال فراش باشئے شاہزادہ داخل مے شود) ٭

فراش باشی (بہ حاکم شرع) آقا! شاہزادہ پرسیدند کہ وارث بودن خواہر حاجی غفور خدمت شما ثابت شد؟

حاکم شرع۔ بلے۔ ثابت است۔ امّا شاہزادہ چہ[3] میدانند کہ چہ قسم[4] این ثبوت حاصل شدہ است؟

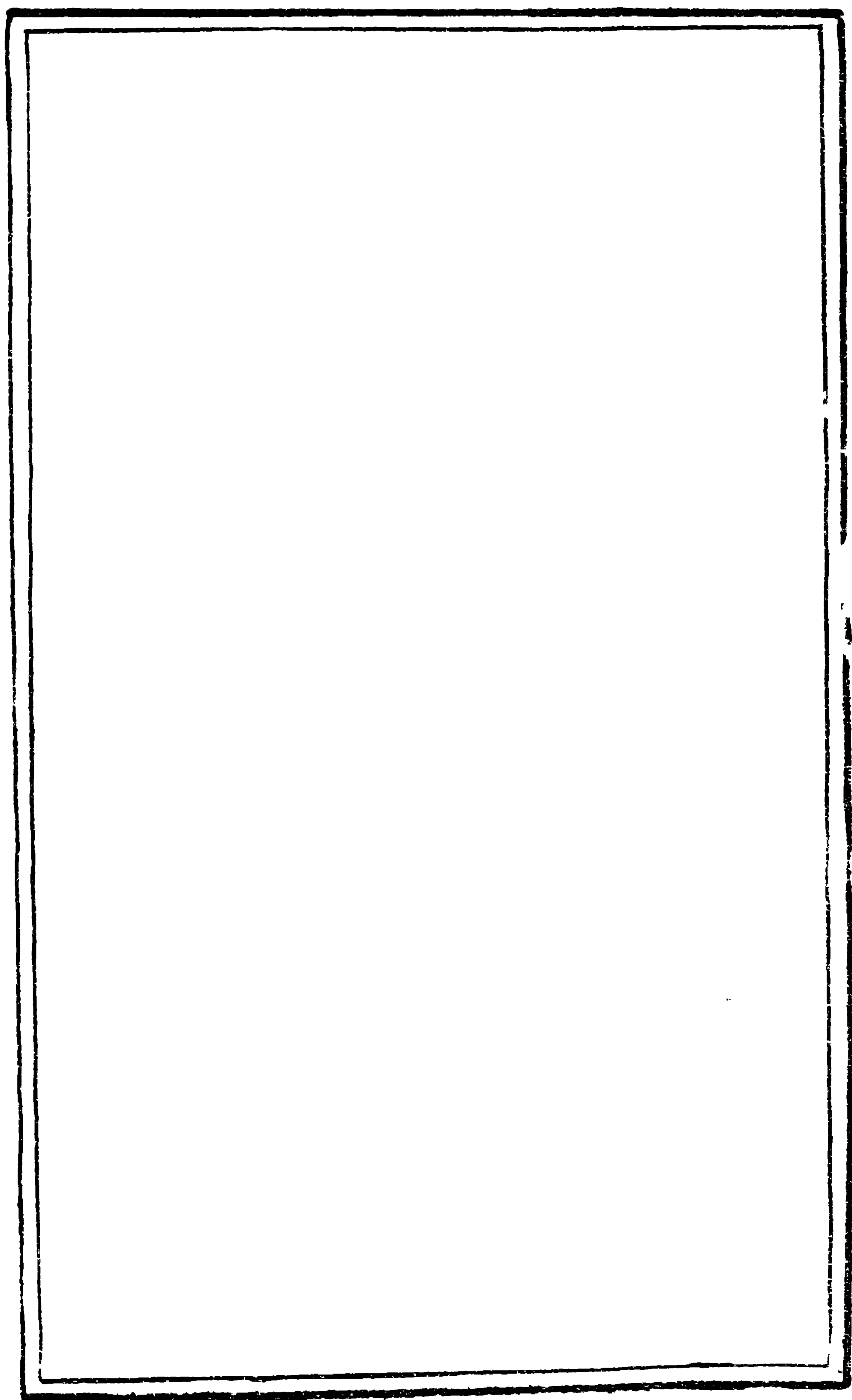
---

[1] یعنی چہ۔ اس کا مطلب کیا ہے؟

[2] نادرست۔ برا آدمی ٭

[3] چہ مے دانند۔ کیا جانتے ہیں ٭

[4] چہ قسم۔ کس طرح ٭

آقا بشیر (دست بدست مے زند) پہ! فرزندت بمیرد! مرد ہیچ دروغے راہم مے شد ساخت کہ ایں ساختہ بود! خدایا چہ مردمانِ بدبینے در دنیا خلق کردۂ! مرد کہ از دروغ مے خواستہ است کہ بہ حاجی غفور پسرے ثابت کند۔ اے حضرات! ہم چو جرائتے ہم مے شدہ است؟ آقا جبار! شما بمن[۲] احمق بگوئید کہ "بہ ایں مرتبہ ہم صاف و صادق مے شود کہ ہرچہ ہر کسے مے گوید باور مے کنی" +

آقا جبار (روش را بکنار گرفتہ آہستہ تر) دروغ گو! خانہ اش خراب شود! تو صاف صادقی۔ الحق ہمہ میدانند (بعد بلند تر میگوید) اے مرد بر خیزید۔ بر ویم۔ زحمتِ آقا را کم کنیم۔ امروز آقا خیلے زحمت کشیدند۔ پُر[۳] حرف زدن دیگر چہ فائدہ دارد؟ (اول حاکم شرع متفکر مے خیزد مے رود۔ بعد ہمگی[۴] بر تماشہ مے روند) +

مجلس تمام مے شود

پردہ مے افتد

---

۱ مرد . . . . . بود۔ کیا کوئی آدمی ایسا جھوٹ گھڑ سکتا ہے۔ جیسا کہ اس نے گھڑا تھا +

۲ بمن احمق۔ مجھ بیوقوف کو +

۳ پُر حرف زدن۔ زیادہ گفتگو کرنا +

۴ ہمگی۔ سب کے سب +

S. Saadat Husain Delhi.

غزلیات نظیری مشمولہ امتحان
منشی فاضل و ایم۔اے .. عہ/
رباعیات ابوسعید ابوالخیر .. ۸/
ترجمہ " " .. ۶/
مخزن اسرار نظامی .. ۱۰/
ترجمہ مقامات حمیدی از سید
اولاد حسین صاحب شادان
بلگرامی .. .. عہ
حدائق البلاغت .. ۱۲/
جہانکشائے نادری عاکہ
ابوالفضل اوّل و سوم عہ
ترجمہ دفتر اول۔ از منشی
وجاہت حسین صاحب ایم۔اے
منشی فاضل .. .. عہ/
قصائد قاآنی الف ب ۸/
" " ترجمہ عہ/
عقد اللآلی شرح اخلاق جلالی از

مولوی محمد الدین صاحب
مرحوم .. .. .. عہ/
حل لطیف (خلاصہ شعر العجم)
۴ ۸/ ۳ قیمت ۶/
الایجاز (خلاصہ شعر العجم ۵)
قیمت ۴/
یادگار غالب۔ غالب کی زندگی
کے حالات اور اسکے کلام پر
محققانہ ریویو مولٰنا حالی
قیمت .. .. .. ہے/
ترجمہ غزلیات نظیری از جناب
محمد عنایت اللہ صاحب
پروفیسر گارڈن کالج راولپنڈی
قیمت .. .. عہ/
آیات وجدانی۔ مجموعہ کلام
مرزا یاس یگانہ لکھنوی۔
قیمت بلاجلد عہ مجلد سنہری عاکہ

خمکدۂ خیام عمر خیام کی
ایک رباعی کا ترجمہ
میں از آغا شاعر بہتر
آرٹ پیپر پر خاص اہتما
سے شائع کیا گیا ہے مجلد
سنہری قیمت .. ..
بانگ درا۔ مجموعہ کلام
علامہ سر اقبال بلاجلد
مجلد سنہری .. ..
دیوان حالی۔ مولانا حا
مرحوم کا دیوان مع قطعا
وغیرہ۔ قیمت .. ..
دربار اکبری۔ مولانا آز
مرحوم کی مستند مشہو
تصنیف قیمت بلاجلد
مجلد سنہری .. ..

المشتہر شیخ مبارک علی تاجر کتب اندرون لوہاری دروازہ لاہ